

OULUN TUOMIOKIRKON KIRKKOTARHASTA

ARKEOLOGINEN TUTKIMUSKERTOMUS
VUODELTA 2002

MIKA SARKKINEN
AIMO KEHUSMAA

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Tutkimuskohde:	Oulun tuomiokirkon kirkkotarha
Kaupunki:	OULU I kaup.osan 23. korttelin tontti n:o 1
Tutkimuksen laatu:	Kaupunkiarkeologinen kirkkotarhan kaivaus ja massanvaihtokaivausten arkeologinen valvonta
Ajoitus:	1600-1800-luvut
Peruskartta:	2444 09 OULU
Koordinaatit:	x = 7213 88-98, y = 2569 71-82, z = 6-9,9
Maanomistaja:	Oulun ev.lut. seurakuntayhtymä
Tutkimuslaitos:	Oulun ev.lut. seurakuntayhtymä
Kaivauksenjohtajat:	Aimo Kehusmaa ja Mika Sarkkinen
Kenttätöaika:	13.5. – 25.7. (– 18.9.)2002
Tutkitun alueen laajuus:	600 m ² varsinaiset kaivausalat n. 400 m ² arkeologisesti valvotut konekaivaukset
Tutkimusten kustantaja ja kustannukset:	Oulun ev.lut. seurakuntayhtymä, 65 700 euroa
Löydöt:	KM 2002067:1-1054, diar. 25.10.2002
Löytöjen säilytyspaikka:	Pohjois-Pohjanmaan museo, Oulu (esitetty)
Diat:	PPM 6482 - 6593
Mustavalkonegatiivit:	PPM 38723 - 39117
Värinegatiivit:	PPM 39118 – 39178
Aikaisemmat tutkimukset:	Kaivaus 1996, A. Kehusmaa (kertomus vuodelta 1997)
Aikaisemmat löydöt:	PPM 12121:1-381
Kertomuksen laajuus:	Kansi ja alkusivut 5 s., kertomus 46 s., luettelot 65 (3+9+1+49+1+2) s., liitteet 12 s. ja kartat 37 kpl.

Alkuperäinen kertomus, dokumentaatio ja muu kaivauksiin liittyvä aineisto on säilytteillä Pohjois-Pohjanmaan museon arkistossa

LÄHTEITÄ JA TUTKIMUSKIRJALLISUUTTA:

Halila, Aimo,	Oulun kaupungin historia II. 1721 – 1809. Oulu 1953.
Hautala, Kustaa,	Oulun kaupungin historia III. 1809 – 1856. Oulu 1975.
Palola, Ari,	Kirkko keskellä kaupunkia. Oulun kirkkohistoria I vuoteen 1870. Hämeenlinna 2000.
Schali, Kirsi (Toim.),	Oulun hautausmaat. Jyväskylä 1996.
Snellman, A. H.,	Oulun kihlakunta. Muinaistieteellisiä ja historiallisia lehtiä. Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen aikakauskirja IX, Helsinki 1887.
Snellmann, Johannes,	Oulun kaupungista. Historiallinen väitöskirja vuodelta 1737. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu III. Oulu 1946.
Snellmann, Johannes,	De Urbe Uloa. Oulun kaupungista. Suomennos ja faksimilepainos. Scripta historica 28. Jyväskylä 2000.
Wacklin, Sara,	Sata muistelmaa Pohjanmaalta. Porvoo 1966
Wacklin, Sara,	Sata muistelmaa Pohjanmaalta. Scripta historica XV. Jyväskylä 1989.
Virkkunen, A. H.,	Oulun kaupungin historia I. Kaupungin alkua ajoilta isonvihan loppuun. Toinen painos. Oulu 1953.

TIIVISTELMÄ

Oulun Tuomiokirkon kirkkotarhan kunnostustöiden yhteydessä toteutettavaksi aiotut rakennussuunnitelmat osoittautuivat sellaisiksi, että kohteen arkeologisten tutkimusten sivuuttamista ei voitu katsoa mahdolliseksi. Lyhyeksi jäänyt valmistautumisaika ja rakennustöiden paine johtivat pelastuskaivauksiin, joissa päähuomio keskitettiin tavattuihin kiinteisiin rakenteisiin ja näiden dokumentoimiseen. Kaivausten aikana tutkittiin sovelletuin arkeologisin menetelmin yhteensä n. 600 m². Arkeologin välittömän valvonnan alaisena tehtiin rakennustöiden vaatimaa konekaivua runsaat 400 m². Lisäksi lähinnä massanvaihtojen vaatimaa väljästi valvottua konekaivua alueella tehtiin noin 900 m².

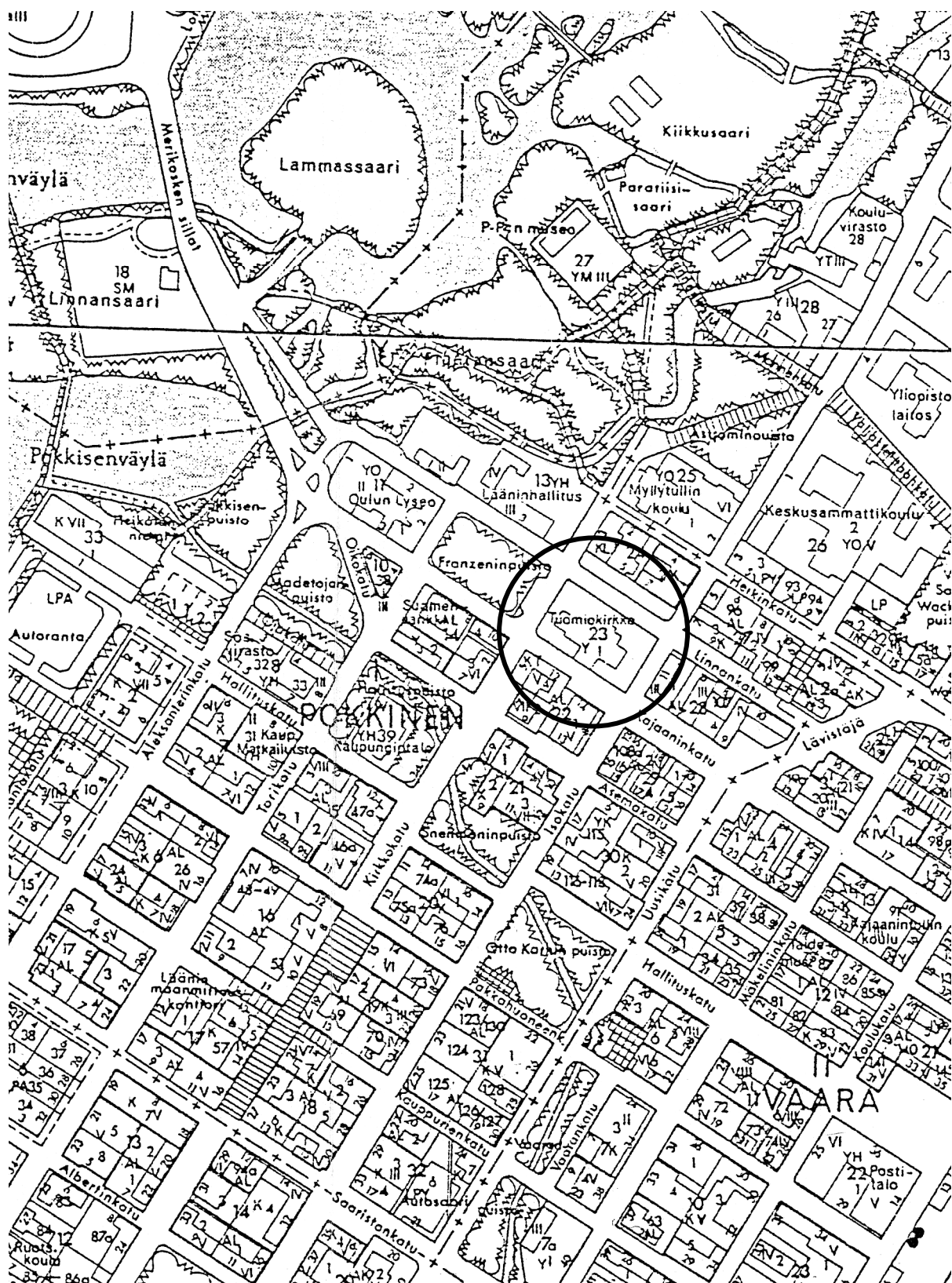
Merkittävimmät havainnot tehtiin alun perin 1600-luvun alussa rakennettuun puukirkkoon liittyvistä rakenteista: 1600-luvun lopulla jatketusta kirkon itäpäästä ja 1700-luvun alkupuolella laajennetusta sakastista. Lisäksi tehtiin havaintoja kahdesta nykyistä kellotornia edeltäneestä tapulista vuosilta 1728 ja 1823 sekä kirkkoaitasta, josta varhaisimmat tiedot ovat 1690-luvulta. Lisäksi tavattiin kirkkotarhan eri puolilta useita kivi- ja puurakenteisia kammiohautoja, osa puukirkon mukaisesti pääilmansuuntien mukaisia, osa nykyisen kirkon ja ruutukaavan suuntaisia. Massanvaihtojen tieltä kaivettiin toistasataa yksittäishautausa, lähinnä Kajaaninkadun puolelta. Edelleen tavattiin nykyisen kivikirkon rakentamiseen ja käyttöön liittyviä rakenteita ja ilmiöitä, mm. vanhaa pihakiveystä.

Kaivaukset toivat myös lisävaloa kirkkotarhan vaiheisiin. Puukirkon sakastin luota tavattiin mm. vanhinta kirkkotarhaa ympäröineen puuaidan jäänteitä. Myös Kajaaninkadun puolelta tavattiin vanhan kirkkotarhan rajautumiseen liittyviä ilmiöitä. Edelleen muutamat piirteet kertoivat kirkkotarhan alueen muotoutumisesta aikojen saatossa kunnostustöitä edeltäneeseen muotoonsa. Näihin kuuluvat mm. eri-ikäiset alueen täytöt ja ruutuasemakaavaan 1600-luvun puolivälin jälkeen kirkkotarhaan liitettyjen osien muuttuminen pellostä ja joutomaasta hautausmaaksi.

Varhaisen maallisen elämän merkkejä tavattiin Kajaaninkadun reunamilta ja etenkin Kirkkokadun ja Linnankadun risteyksessä sijainneen lammen rantamilta.

Kokonaisuudessaan tutkimukset paitsi valottavat kirkon ja kirkkotarhan sekä niiden välittömän ympäristön kehityshistoriaa ne antavat myös kiinnekohtia kaupungin aiempien asemakaavojen vertaamiseen nykykaavaan.

OULUN TUOMIOKIRKON KIRKKOTARHA

Mittakaava 1:5000

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	1
KIRKKOTARHASTA.....	4
TUTKIMUKSISTA.....	5
Tutkimusalueista.....	5
Ilmansuunnista ja koordinaatistoista.....	5
Kaivausperiaatteista ja dokumentaatiosta	7
HAVAINNOT JA TULKINNAT TUTKIMUSALUEITTAIN ESITELTYNÄ.....	9
Alue I – Linnankadun puoleinen muurikaivanto.....	9
Alue II – Kirkkokadun puoleinen aitakaivanto.....	17
a) Kirkkokadun pohjoisosa.....	17
b) Kirkkokadun eteläosa, ns. tapulien alue.....	21
Alue III – Kajaaninkadun puoleinen aitakaivanto.....	28
Alue IV – Isonkadun puoleinen aitakaivanto.....	28
Alue V – Linnankadun puoleinen yläpiha.....	29
Alue VI – Kajaaninkadulta pääoven eteen johtavat käytävät.....	36
Alue VII – Jätekatoksen paikka.....	40
Alue VIII – Pääportaiden kohta ja etutasanne.....	42
YHTEENVETO.....	44 (-46)
DIALUETTELO (1 – 3)	
KUVALUETTELO (1 – 9)	
KARTTALUETTELO (1)	
KARTAT (37 kpl)	
LÖYTÖLUETTELO (1 – 49)	
RAHALUETTELO (1)	
NÄYTELUETTELO (1 – 2)	

LIITE 1: Luumääritykset (1 – 12)/Heli Maijanen

JOHDANNOKSI

Oulun tuomiokirkon kirkkotarhan alueella tehtiin uudistamissuunnitelman mukaisia rakennustöitä kesällä 2002. Kirkkotarhan kunnostamisen yhteydessä haluttiin kokonaan uudistettu kirkkopihaa erottaa selvästi katualueista. Tätä varten rakennettiin tontin ympärille aita ja vankka kivimuuri. Lisäksi pihan ehostaminen edellytti eriasteisia rakennustöitä koko kirkkotarhan alueella.

Rakennustyöt aloitettiin huhti - toukokuun vaihteessa kaivamalla mm. Linnankadun puoleiselle tontin sivustalle tulevan muurin perustuksia varten yli 3 metriä leveä ja kadun pinnasta mitaten noin 2,5 m syvä kaivanto. Perjantaina 10.5. havaitsi kirkon ohi kulkenut arkeologian opiskelija, että Linnankadun kaivannon seinämissä näkyi mielenkiintoisia kerrostumia ja ilmeisesti myös haudan jäännös, josta pisti esiin luita. Monipolvisen puhelinkeskusteluketjun (Oulun yliopiston arkeologit – Museovirasto – Pohjois-Pohjanmaan museo – Oulun seurakuntayhtymä) tuloksena kaivutyö pysäytettiin ja seurakunnan taholta otettiin yhteyttä tuomiokirkossa v. 1996 kaivauksia johtaneeseen FM Aimo Kehusmaahan.

Käydessään paikalla Kehusmaa totesi, että kaivannon kirkkotarhan puoleisessa seinämässä oli nähtävissä 3-4 kammiohaudan jälkiä, joista yhdessä oli runsaasti luita näkyvillä, sekä esiin leikkautuneita arkkuhautoja ja kirkkotarhan täytemaahan jääneitä irtoluita. Seinämässä oli erotettavissa myös muutamia päällekkäisiä täyttömaakerroksia sekä kiviä, joista osaa saattoi arvella Oulun vanhan puukirkon kivijalan jäännöksiksi. Tämän pikaisen katselmuksen perusteella Kehusmaa piti selvänä, että Linnankadun kaivutyötä ei voida jatkaa ilman arkeologisia tutkimuksia. Kirkkotarhan kunnostussuunnitelmien työpiirustuksista kävi ilmi, että eri puolilla kirkkopihaa oli useita muitakin alueita, joissa maaperään aiottiin kajota niin perusteellisesti, että kaivaustutkimuksiin tuli varautua.

Seuraavan viikon alussa seurakuntayhtymän kiinteistöpäällikkö Markku Kangasniemi oli yhteydessä Museoviraston rakennushistorian osastoon saaden suullisen luvan arkeologisten kaivaustutkimusten aloittamiseen kirkkotarhassa rakennustöiden vaatimilla alueilla. Linnankadun kaivannon dokumentoiminen ja konekaivulta säästyneen osuuden arkeologinen kaivaminen aloitettiin välittömästi maanantaina 13.5. Kehusmaan johdolla. Museovirasto myönsi 24.5.2002 Oulun tuomiokirkkoseurakunnalle kirjallisen luvan tehdä arkeologisia kaivauksia tuomiokirkkopuistossa Aimo Kehusmaan ja FM Mika Sarkkisen johdolla.

Kehusmaa ja Sarkkinen laativat käytettävissä olleiden kirkkotarhan rakentamistöitä koskevien suunnitelmien pohjalta tutkimussuunnitelman ja kustannusarvion. Tuolloin arvioitiin, että vähintään arkeologista seurantaa ja todennäköisesti myös tutkimuskaivauksia vaativia erilaisia

kaivantoja oli kirkkotarhan alueelle aloitettu ja vielä tulossa yhteensä n. 450 m². Kustannusarviossa päädyttiin 58100 euron summaan, jonka katsottiin riittävän 7-8 henkisen kaivausryhmän n. 8 viikon kenttätöihin sekä niiden vaatimiin jälkitöihin.

Oulun ev.lut. seurakuntayhtymän yhteinen kirkkoneuvosto päätti kokouksessaan 12.6.2002 esittää yhteiselle kirkkovaltuustolle, että tuomiokirkon kirkkotarhan rakentamisen määrä-rahoihin varataan 83100 euroa arkeologisten tutkimusten aiheuttamiin kustannuksiin. Tähän summaan sisältyi 25000 euron varaus mahdollisiin rakennusurakoitsijan töiden hidastumisesta yms. arkeologisista kaivauksista johtuviin kustannuksiin. Yhteinen kirkkovaltuusto hyväksyi määrärahan lisäyksen kokouksessaan 27.8.2002.

Kunnostustöiden edistyessä paljastunut todellisuus ja sen mukanaan tuoma työmäärän kasvu oli kuitenkin toista, mihin alustavissa arvioissa oli päädytty. Yhdentoista viikon aikana tutkittiin pelastuskaivauksissa käytetyin arkeologisin menetelmin noin 600 m², jonka lisäksi arkeologin välittömässä valvonnassa tehtiin rakennustöiden vaatimaa konekaivua runsaat 400 m². Yhdessä nämä ylittävät yli kaksinkertaisesti alussa arvioidun työmäärän. Edellisten lisäksi tehtiin tarvittavien massanvaihtojen vaatimaa väljästi valvottua konekaivua noin 900 m².

Pääosa työstä pystyttiin tekemään varatun määrärahan puitteissa. Kuitenkin vielä keväällä 2003 jouduttiin anomaan myönnetty 7600 euron lisäsumma kertomuksen kirjoittamista sekä tarvittavia näytteiden analysointia sekä konservointia varten. Varsinaiisiin arkeologisiin tutkimuksiin on siis em. konekustannuksia lukuun ottamatta varattu kokonaisuudessaan 65 700 euroa.

Kaivausryhmään palkattiin piirtäjiksi, tutkimusapulaisiksi ja kaivajiksi Oulun yliopiston arkeologian opiskelijoita. Kun tästä kaivaushankkeesta ei ollut ennakkotietoa, oli työvoiman vaihtuvuus tavanomaista suurempaa: moni kaivauksiin osallistunut joutui siirtymään aiemmin tehtyjen sitoumustensa mukaisesti muille kaivauksille ja heidän tilalleen palkattiin toisaalta vapautuneita alan opiskelijoita. Kaivausryhmä pidettiin lopulta aiottua pienempänä, koska työmaalla oli yhtä aikaa työssä useita eri alojen työporukoita, jotka ajoittain hidastivat toisten ryhmien toimintaa. Lisäksi pienempi ryhmä sopeutui hyvin tilanteen jatkuvaan elämiseen työmaalla.

Varsinaiset kaivaukset kaivausryhmän osalta kestivät 19.7. asti. Pienimuotoista kaivua tehtiin yhden kaivajan kanssa 23. – 25.7. Kaivausten johtajana toimi Aimo Kehusmaa 13.5. – 31.5. ja Mika Sarkkinen 1.6. – 25.7.; hän vastasi kaivausten johtamisesta jo Kehusmaan sairausloman aikana 22.-29.5. Piirtäjinä olivat Mika Sarkkinen 13.5. – 31.5. ja Anu Iisakka 10.6. – 19.7. Tutkimusapulaisina olivat Mikko Hietala 13.-24.5., Heli Maijanen 3.6. – 11.6. ja Aki Rossi 10.6. –

19.7. Kaivajina työskentelivät Heli Maijanen 15.5. – 31.5., Maria Suvanto 15.5. – 7.6, Sami Viljanmaa 15.5.- 20.5., 18.6. - 19.7. ja 23.7. – 25.7., Sini Annala 16.5.- 20.5. ja 17.6. - 19.7., Anu Iisakka 21.5. – 7.6., Tiina Juopperi 22.5. – 3.6. ja 17.6. – 19.7., Esa Hilli 24.5. – 31.5., Antti Krapu 29.5. – 31.5., Sanna Lipponen 4.6. – 19.7. sekä Sirpa Niinimäki 7.6. – 14.6. Vapaaehtoisena palkattomana kaivajana töihin osallistui FT Kirsti Paavola 27.5. – 31.5.

Kirkkotarhan rakentamisen ja arkeologisten kaivausten kuluessa rakennusaikataulu ja tarvittavat toimenpiteet täsmentyivät, jolloin ilmeni, että toukokuussa kaivausalueiksi listattujen kohteiden lisäksi tullaan kirkkotarhan alueella toteuttamaan loppukesän ja syksyn aikana mittavia maaperän massanvaihto-operaatioita, joissa kaivaussyvyys vaihtelee 1 – 1½ metriin. Urakoitsijan edustajien kanssa sovittiin, että mikäli näissä kaivannoissa alkaa tulla esiin ilmiöitä, jotka voisivat olla arkeologisesti merkittäviä, he ottavat yhteyttä Sarkkiseen tai Kehusmaahan. Sovittiin myös, että urakoitsija ilmoittaa jo etukäteen, kun kaivutöitä aletaan tehdä etenkin kirkonmäen päällä ja Kajaaninkadun ja Kirkkokadun risteyksen tienoilla, joissa varmimmin oli odotettavissa muinaisjäännöksiä tulevan esiin. Näiden kaivausten jälkeisten kaivantojen valvonnassa Kehusmaa oli 5.-19.8. ja 5.-18.9. yhteensä 14 päivänä ja Sarkkinen muiden sitoumuksiensa vuoksi vain 15.-20.8. Lisäksi töiden edistymistä seurattiin lähinnä satunnaisin lyhyin käynnein.

Jälkityöt aloitettiin 14.10.2002. Aimo Kehusmaa teki raportoinnin taustatyötä toukokuun kaivausten ja elo-syyskuun massanvaihtoseurannan osalta sekä kirkkotarhan tienoon historian osalta 15.11. saakka. Heli Maijanen oli palkattuna tutkimusapulaiseksi 14.10. – 30.11. tehtävään luuaineiston läpikäynti ja määrittely sekä avustaminen esineiden luetteloinnissa. Anu Iisakka oli palkattuna piirtäjäksi 14.10. – 31.12. tehtävään karttojen puhtaaksi piirtäminen sekä avustaminen esineiden ja kuvien luetteloinnissa. Mika Sarkkinen vastasi 14.10. - 31.12.2002 mm. työn koordinoinnista, esineiden ja kuvien luetteloinnista sekä lopulta 14.4. – 11.5.2003 kertomuksen laatimisesta. Pohjois-Pohjanmaan museo antoi käyttöön tilat kaivausten jälkitöitä varten. Tekstiilien määrittämisessä korvaamatonta apuaan antoivat Pohjois-Pohjanmaan museon tekstiilikonservaattorit Marja Höyhtyä ja Paula Tuohimaa sekä harjoittelija Johanna Kokko. Valokuvanegatiivien skannauksen ongelmat ratkaisi museon valokuvaaja Jarmo Koponen.

Valikoidut esineet on toimitettu Oulun yliopiston arkeologian laboratorioon konservoitavaksi konservaattori Jari Heinoselle. Maaperä- ja vuosilustonäytteiden analysointi on alustavasti sovittu tehtäväksi vuoden 2003 aikana. Alkuperäinen kaivauskertomus liitteineen ja kenttämuistiinpanoineen ym. on talletettu Pohjois-Pohjanmaan museon arkistoon. Kaivauskertomuksen kopio on toimitettu Museoviraston Rakennushistorian osastolle ja kopio esineluettelosta on myös Museoviraston historian vastuualueella.

KIRKKOTARHASTA

Oulun kaupungin perustamisen aikoihin 1600-luvun alussa nykyisen kirkon tienoilla on sijainnut kirkko, jolla lienee ollut edeltäjiä jo 1500-luvulla. Pienellä mäellä sijainneen 1600-luvun kirkon pohja-ala osuu vain pieneltä osalta nykyisen kirkon kohdalle, mutta 1600-luvun alkupuoliskon muodoltaan epäsäännöllinen kirkkotarha (kartta 1) mahtuu miltei kokonaisuudessaan nykyiselle kirkkotontille: vain vajaat 10 metriä leveä ja noin 35 metriä pitkä kaistale työntyi nykyisen kirkkotontin yli Kirkkokadun puolelle. Kaupungin palon jälkeen 1600-luvun puolivälissä toteutettu uusi ruutukaavan mukainen tonttijako laajensi kirkkotarhaa ja muutti sen vuosisadan loppupuolella lähelle suorakaidetta (kartta 1). Tuosta lähtien tontin ruutuasemakaavan mukainen etelä- ja pohjoisreuna ovat pysyneet likipitäen samana, nykyisten Kajaaninkadun ja Linnankadun rajaamina. Linnankadun ja Kirkkokadun risteuksen tienoilla olleen alavan lammen rantamaa liitettiin tonttiin ilmeisesti lähellä 1600-luvun loppua. Kirkkokadun osuudella kirkon tontti ulottui 6-7 metriä nykyiselle katualueelle, mutta tontin itäraja nykyisen Isonkadun varressa kulki nykyisen kirkon päädyn tasalla, siis noin 15-16 m nykyisen tontin rajan sisäpuolella. Tällaisena kirkkotarha pysyi Oulun suurpaloon v. 1822, jonka jälkeisessä kaavassa (v. 1824) kirkkotarhalle määritettiin sen nykyiset rajat. Sitä pienennettiin Kirkkokadun laidalta ja laajennettiin Isonkadun puolella nykyisiin mittoihinsa.

Nykyistä 1777 valmistunutta kivikirkkoa edeltänyt puukirkko lienee rakennettu n. 1610-1613. Se sijaitsi kirkkotarhan pohjoislaidalla pääilmansuuntien mukaisesti itä-länsi-suuntaisena. Vanhaa kirkkoa jatkettiin itäpäästään 1680-luvulla ja sen pohjoissivulla sijainnutta sakaristoa laajennettiin vuosina 1736-37. Vuonna 1769 kirkko purettiin suunnitellun uuden kivisen ristikirkon tieltä. Vanhan kirkon jäännöksiä ei ole ollut näkyvissä, joten sen täsmällistä sijaintia ei tunneta, vaikka vanhojen karttojen perusteella paikka onkin suhteellisen hyvin selvillä. Kirkon lisäksi kirkkotarhassa on ollut ennen vuoden 1822 kaupunkipaloa kaksi kellotapulia. Kolmas erillinen tapuli rakennettiin palon jälkeen 1823. Kaksi vanhinta tapulia ovat sijainneet kirkkotarhan luoteis-/länsilaidalla siten, että suuri osa niiden alasta on jäänyt katualueelle nykyisen kirkkotontin ulkopuolelle. Tiedossa olevista tapuleista ensimmäinen (1618-1728) sijaitsi nykyisen kirkon pääportaiden pohjoisreunan tienoilla ja keskimmäinen (1728-1822) aivan Kajaaninkadun ja Kirkkokadun kulmauksessa. Vuoden 1822 palon jälkeen rakennettiin samaan kadunkulmaan, mutta vähän lähemmäs kirkkoa ns. tilapäinen tapuli (1823). Tämä erillisistä tapuleista nuorin purettiin nykyisen kirkkotornin rakentamisen jälkeen 1840-luvulla. Kirkkotarhan pohjoisosassa on ollut luukamariksi eli ruumishuoneeksi mainittu rakennus jo 1690-luvulla. Tämä on mahdollisesti sama huone, josta isonvihan jälkeisistä korjaustöistä puhuttaessa käytetään nimitystä kirkon aitta ja joka näkyy 1748 tehdyssä kartassa kirkkotarhan pohjoisnurkassa.

TUTKIMUKSISTA

Tutkimusalueista

Tutkimusten alkuvaiheessa pidettyjen yhteispalaverien pohjalta hahmoteltiin tulevat kaivausalueet ja niille annettiin tunnuksiksi roomalainen numero, joka määräytyi sen mukaan missä järjestyksessä niiden tutkiminen näytti tuolloin tapahtuvan. Kunnostustöiden edetessä töiden aikataulu ja etenemisjärjestys kuitenkin muuttuivat. Todelliset kaivausalueet olivat osin arvioitua suurempia, osasta luovuttiin ja osa katsottiin aiheelliseksi yhdistää. Alkuperäiset tunnukset kuitenkin säilytettiin soveltuvin osin. Niitä on käytetty kartoissa, kuvissa, löytöluetteloinnissa ja muussa dokumentaatioissa. Esitetty aluejako toimii myös raportin runkona eli kunkin alueen havainnot ja löydöt käsitellään alempana yhtenäisinä kokonaisuuksina. Aluejako myöhempien tarkennuksineen on seuraava (vrt. kartta 2).

- I Linnankadun puoleinen muurikaivanto.
- II Kirkkokadun puoleinen muuri- ja aitakaivanto.
 - a) Linnankadun ja Kirkkokadun kulmaus sekä Kirkkokadun vierä pääportaiden pohjoispuolella.
 - b) Kirkkokadun ja Kajaaninkadun kulmaus eli tapulien alue.
- III Kajaaninkadun puoleinen aitakaivanto (loppuvaiheen massanvaihtokaivun valvonta).
- IV Isonkadun puoleinen aitakaivanto (loppuvaiheen massanvaihtokaivun valvonta).
- V Linnankadun puoleisen yläpihan sadevesiviemäri- ja massanvaihtokaivannot.
 - a) pohjoissakaran sisänurkasta lähtevä kaivanto Kirkkokadulle.
 - b) sakastin nurkalta lähtevä kaivanto.
- VI Kajaaninkadulta pääoven etutasanteelle johtavien käytävien alue.
 - a) Lyhyempi ja jyrkempi luiska (kokonaan luovuttu).
 - b) Pitempi loivasti kaartuva luiska eteläsakaran vierestä.
- VII Jätekatoksen paikka kuorisakaran ja eteläsakaran kulmauksessa.
- VIII Pääportaiden kohta ja pääoven etutasanne.

Ilmansuunnista ja koordinaatioista

Oman ongelmansa tuotti Oulun kaupungin ruutuasemakaava, joka ei ole tarkasti ottaen edes väli-ilmansuuntien mukainen, vaikkakin on lähempänä näitä kuin pääilmansuuntia. Useimmat oululaiset mieltävät suunnat asemakaavan mukaisesti niin, että esim. Kirkkokatua ja Isoakatua pidetään pohjois-etelä -suuntaisina sekä Linnankatua ja Kajaaninkatua itä-länsi -suuntaisina. Kun lisäksi käsiteltävä kaivaus kohdistui sakraaliin alueeseen, missä on totuttu siihen, että vainajan pää on

lännessä ja että kirkon kuori on idässä, käy todellisten ja asemakaavan mukaisten ilmansuuntien sekoittaminen varsin helposti. Tässä ollaan päädytty helpommin hahmottuvan ruutuasemakaavan mukaisten suuntien käyttöön. Periaate on, että nykyään paikalla olevan kirkon kuori on idässä ja Kirkkokatu kulkee kirkontontin länsirajan suuntaisesti kirkon länsipuolelta. Ilmoitetuilla ilmansuunnilla tarkoitetaan siis ruutuasemakaavan suuntaa, ellei nimenomaan erikseen toisin mainita: esim. vanhan kirkon ja sen suuntaisten hautausten yhteydessä voidaan puhua esim. pääilmansuuntien mukaisesta rakenteesta. Myös karttojen asemointi on pääosin asemakaavan mukainen.

Eri alueilla käytetyt koordinaatit vaihtelivat jonkin verran. Koordinaatistojen sijainti on esitetty kartassa 2b. Seuraavassa lyhyt sanallinen selvittely koordinaateista.

Alueelle I paalutettiin Linnankadun suuntaisen tukimuurin kadunpuoleisen reunan mukainen peruslinja, jonka itä-länsi -suuntainen 0-kohta on 14 metriä länteen kirkon pohjoissakaran etutasanteelle johtavien portaiden itäpuoleisen tukimuurin kulmasta. Päälinjan metriluku kasvaa länteen kohti Kirkkokatua. Linjan kirkonpuoli on tarvittaessa ilmaistu positiivisin lukemin ja Linnankadun puoli negatiivisin lukemin. Alueen II a keskeisin linja on Kirkkokadun suuntainen linja 12, joka on 12 metriä länteen Linnankadulta sankarihaudalle nousevien portaiden itäpuoleisen tukimuurin kulmasta ja samalla tukimuurin ulkoreunan linjalla kuin alueen I päälinja. Tämä tukimuurin ulkoreunan taso on pohjois-etelä -suuntainen 0-kohta, josta koordinaatiston jälkimmäinen numero kasvaa kohti Kajaaninkatua ja pienenee kohti Linnankatua samalla tavalla kuin alueella I.

Alueilla IIb, VIb ja VIII on käytetty yhtenäistä ruutuasemakaavan suuntaista koordinaatistoa. Sen ensimmäinen lukema kasvaa kohti Kajaaninkatua ja jälkimmäinen kohti Isoakatua. Nollakohta on jokseenkin kivikirkon länsisakaran Kajaaninkadun puoleisen seinän tasalla yhdeksän metriä kaivausten aikaisesta Kirkkokadun ajokaistan reunasta ja noin 19 metriä kirkon länsisakaran eteläisestä ulkonurkasta. Alueella VII koordinaatiston nollakohdaksi otettiin kirkonsakaroiden sisäkulmassa kirkon seinälinjoista ulkonevan kivijalan vierelle asetettu paalu, jonka etäisyys seinistä oli noin 40 cm. Ensimmäinen lukema ilmoittaa etäisyyden eteläsakaran itäseinän suunnassa kohti Isoakatua ja jälkimmäinen lukema etäisyyden kirkon kuorisakaran seinän suunnassa kohti Kajaaninkatua. Alueiden V a ja V b sijainti selviää parhaiten asemapiirroksista. Näiden apuna käytettiin ruutuasemakaavaan nähden vinoja peruslinjoja, jotka kasvoivat idän suuntaan.

Kaivauseriaatteista ja dokumentaatiosta

Kaivausten taustasta johtuen kyse oli ennen muuta pelastuskaivauksista, joiden edistymistä määräsivät ja tahdittivat sekä rakennustyön eteneminen että osaltaan sen etenemättömyys. Kokonaisuudessaan alueella työtään tehneiden eri työryhmien koordinaatio ja sopeutuminen alati elävään työmaahan sujui hyvin, mihin osaltaan vaikutti työmaalla vastaavana mestarina toimineen Jarkko Nätin järkkymättömän positiivinen asenne.

Lyhyeksi jäänyt valmistautumisaika ja rakennustöiden paine johtivat tilanteeseen, jossa tutkimusten päähuomio jouduttiin keskittämään tavattuihin kiinteisiin rakenteisiin ja näiden dokumentoimiseen siinä järjestyksessä, kuin ne esiin tulivat. Kirkkotarhan kaivaminen tutkimuksellisista lähtökohdista olisi ilmeisesti johtanut hieman toisenlaiseen kokonaistulokseen. Nyt kirkkotarhan eripuolilla tehdyt kaivutyöt paljastivat kuitenkin niin kirkon kuin maallisenkin kaupungin historian kannalta kiinnostavia piirteitä. Yleisesti voidaan kaivausten tuloksia luonnehtia toteamalla, että mikä ehkä detaljeissa hävitettiin se laajemman kokonaisuuden kannalta voitettiin.

Muutamien paikoin tutkimuksellinen mielenkiinto sai luvan väistyä vainajien kunnioituksen tieltä. Näin etenkin aiempien rakennustöiden aikana tehtyjen massiivisten uudelleenhautausten kohdalla, jolloin tyydyttiin keräämään luut mahdollisimman tarkkaan talteen sekä luukuopista että paikalta täyttemäksi ajettavan poistomaan joukosta. Nämä luut säkitettiin väliaikaiseen varastoon ja haudattiin uudelleen jo kaivausten aikana. Tätä ei varsinaisesti voine pitää arkeologien toimenkuvaan kuuluvana työnä. Jonkun se kuitenkin oli siinä tilanteessa tehtävä.

Mahdollisimman suuri osa työstä pyrittiin tekemään koneellisesti. Kun tämä kävi rakenteiden säilymisen ja havainnointien teon kannalta arveluttavaksi, siirryttiin karkeaan lapiotyöhön. Myös perinteistä lastakaivua käytettiin. Arkeologisin menetelmin dokumentoitiin ja tutkittiin vain rakennustöiden vaatimat kerrossyvyyydet. Käytetyt korkeudet on laskettu paikan päällä ja ne ovat absoluuttisia korkeuksia, esim. +750 tarkoittaa siis 7,5 metrin korkeustaso merenpinnasta mitattuna työmaalla käytössä olleen Oulun kaupungin teknisen keskuksen mittausosaston käyttämän korkeusjärjestelmän mukaan.

Kaivausmenetelmät ja –tarkkuus vaihtelivat suuresti eri alueilla ja eri kohteissa. Lähinnä voisi puhua rakenteittain edenneestä sovelletusta tasokaivauksesta. Kaivausmenetelmien vaihtelevuus heijastui välttämättä myös dokumentointiin. Pääosa löydöistä on niin sanottuja massalöytöjä. Ne pyrittiin tallettamaan niin, että ne voidaan sitoa kontekstiinsa, jota joissakin tapauksissa voi pitää jopa ylimalkaisena. Talletustarkkuutta pyrittiin parantamaan tilanteissa, missä löydöt selvästi

liittyivät johonkin rakenteeseen, tasoon tai kerrokseen, joiden informaatioarvoa pidettiin kokonaisuuden kannalta merkittävänä.

Alueelta tavattujen hautojen sijainti, taso ja suunta pyrittiin dokumentoimaan tavalla tai toisella. Yksittäisiä arkkuhautoja (multahautoja) tavattiin etenkin alueilla VIb ja VII. Alueelta VIb jouduttiin poistamaan noin 60 hautaa. Nämä dokumentoitiin piirtämisen ja valokuvaamisen lisäksi samanlaisilla lomakkeilla, joita käytettiin 1996 kaivauksilla. Lomakkeiden täytöstä vastasi kunkin haudan kaivaja/kaivajat. Näissä haudoissa säilynyt luumateriaali otettiin talteen myöhempää tarkastelua varten. Syksyllä tehdyn määrittelyn tulokset on esitelty liitteessä 1. Alue VII jouduttiin tutkimaan nopeasti. Tämän alueen haudat (64 kpl.) dokumentoitiin em. tapaan, mutta lomaketta käyttämättä. Suuntaa antava luiden määrittely tehtiin paikalla luukursseille osallistuneiden opiskelijoiden ryhmätyönä ennen luiden pikaista uudelleen hautaamista. Myös näiden määrittelyn tulokset on esitetty liitteessä 1.

Kaivausten mittaukset tehtiin pääosin perinteisin menetelmin mittanauhoin ja vaaituskonein. Rakentamisen alkuvaiheessa esiin kaivettu Linnankadun suuntainen lähes 70 metriä pitkä profiili, dokumentoitiin modernimmalla tekniikalla. Oululainen Mitta oy teki profiilista laserskannauksen Callidus-laitteella (4.5. ja 3.6.), jonka avulla profiilin sijainti on sijoitettavissa kolmiulotteiseen koordinaatistoon. Erityisesti tilojen kolmiulotteiseen mittaamiseen ja esittämiseen kehitettyyn järjestelmään kuuluu myös digitaalikamera, joka samanaikaisesti etäisyysmittausten kanssa tallentaa värikuvina mitattavan kohteen mosaiikkikuvana. Erillisellä tietokoneohjelmalla mittaustulokset ja kuvat ovat yhdistettävissä ja tulostettavissa kartaksi. Nykymuodossaan tekniikan erottelukyky ei vielä riittänyt eri kerrosten havainnoimiseen. Lisäksi tekniikka oli sen verran uusi, että ohjelma mittatietojen ja kuvien yhdistämiseen vielä puuttui. Tämä puute ohitettiin yhdistämällä manuaalisesti erikseen otetut digitaaliset kuvat laserskannattuun profiiliin autoCad-ohjelmalla. Mittaukset ja kuvien yhdistämisen teki Mitta oy:n Martti Mikkonen. Profiili mittatietoineen tulostettiin kahtena työkopiona mittakaavoissa 1:20 ja 1:50 sekä valokuvatasoisena tulosteena mittakaavassa 1:20. Tulosteiden tuottamisessa keskeiseksi osoittautui museon puukonservaattori Paavo Hiltusen alan asiantuntemus. Tulosteiden, kuvien ja muistiinpanojen pohjalta piirrettiin lisäksi tulkintakartta mittakaavassa 1:50 (kartat 7 ja 8).

Nämä tulosteet samoin kuin sähköisessä muodossa olevat mittaustiedot ja digi-kuvat ovat säilytteillä Pohjois-Pohjanmaan museon arkistossa yhdessä muun kaivausten aikana kertyneen alkuperäisen dokumentointimateriaalin (mm. kartat, muistiinpanot, piirrookset, hautalomakkeet ym.) kanssa.

Kaivausten useiden alueiden ja erilaisten kohteiden vuoksi kertomuksessa edetään esittelemällä eri alueet omina kokonaisuuksinaan. Havaintojen ja tulkintojen erillään pitäminen ja näiden toisiaan seuraava käsittelyjärjestys osoittautui jokseenkin mahdottomaksi. Luontevammaksi esitystavaksi valittiin tulkintojen kuljettaminen havaintojen ja ilmiöiden esittämisen rinnalla. Väärinymmärtämisten välttämiseksi on aina pyritty mainitsemaan milloin on kyse tulkinnasta. Sanallisen kuvailun ohessa on pääsääntöisesti viitattu vain karttoihin ja dioihin. Eräissä poikkeustapauksissa on viitattu myös paperikuviin. Syy tähän on se, että kertomusta ei ole lähdetty paisuttamaan lisäämällä siihen kuvia tai kuvasivuja, vaan alkuperäisen käsikirjoituksen yhteyteen on liitetty cd-levy, jolla kaivausdiat ovat. Tällainen levyllinen versio on toimitettu myös Seurakunnalle ja Museovirastolle.

HAVAINNOT JA TULKINNAT TUTKIMUSALUEITTAIN ESITELTYNÄ

Alue I - Linnankadun puoleinen muurikaivanto

Kirkkotarhan Linnankadun suuntaisella pohjoissivulla on jalkakäytävän ja kirkon yläpihan välinen korkeusero noin 1,7 – 2,2 metriä. Aiemmin jyrkästi luiskatun kirkkotarhan reunalle rakennettiin nyt vankka tukimuuri yläpihan maamassojen paikallaan pitämiseksi. Tukimuurin perustana oleva betoniantura vaati tontin rajalle kaivannon, jonka leveys oli nelisen metriä ja syvyys Linnankadun tasosta noin 2,5 metriä (tavoitesyvyys +520) ja kirkon yläpihan tasosta enimmillään 4 –5 metriä. Kaivannon länsipäässä korkeuseroa korostaa Linnankadun suuntainen pitkä kumpu, vuoden 1918 sankarihauta.

Kunnostustyöt alkoivat muurikaivannon kaivamisella lähtien Linnankadun ja Isonkadun risteyksestä kohti länttä. Kaivaminen eteni hieman yli tontin puoliväliin ennen kuin se pysäytettiin perjantaina 10.5.2002. Seuraavana maanantaina työtä jatkettiin arkeologien toimesta ja valvonnassa.

Aluksi käytiin valmiiksi esillä olleen Linnankadun muurinpohjakaivannon kirkonpuoleisen seinämän dokumentoinnin kimppuun. Tässä yli 4 m korkeassa ja noin. 40 metriä pitkässä seinämässä arkeologisesti kiinnostavat dokumentoitavat ilmiöt olivat korkealla seinämän yläpuoliskossa. Profiilia kartoitusta ja valokuvausta varten tikkailta käsin puhdistettaessa havaittiin, että kartan piirtäminen ja mittaaminen tulisi olemaan erittäin työläs ja aikaa vievä tehtävä. Kun kävi ilmi, että kirkkotarhatyömaan tarkkamittauksia hoitavalla Mitta oy:llä oli käytössään myös laserskannausvälineistö päädyttiin turvautumaan siihen tämän mittavan profiilin

dokumentoinnissa.. Skannaukset tehtiin kahdessa erässä: konekaivettu profiiliin itäosa 14.5. ja arkeologien kaivama länsiosa 31.5. Tulosteiden, kuvien ja muistiinpanojen pohjalta piirrettiin tulkintakartta mittakaavassa 1:50. Näissä esiintyvä horisontaalasti oikealle kasvava lukema ilmoittaa etäisyyden tontin itärajalta. *Huom: Verrattaessa näitä (kartat 7 ja 8) alueen muihin karttoihin (kartat 3 – 6) ja löytöjen sijaintiin on huomattava, että profiilitulosteiden kohta 55,40 vastaa alueen I päälinjan 0-kohtaa.*

Linnankadun kaivannon länsiosan kaivauksessa peruslinja paalutettiin kirkon tontinrajan ja tulevan muurin ulkopinnan suuntaiseksi, 110 cm tontin rajan sisäpuolelle (dia 6482). Ylimpiä täytemaakerroksia koneella kaivaen pyrittiin pääsemään mahdollisimman lähelle seinämässä näkyneen suhteellisen selvän maanpintaviirun tasoa. Konekaivua seurattiin, jottei suhteellisen jyrkästi kirkkoa kohti nousevaa vanhaa maanpintaa, ns. käyttötasoa, puhkaistaisi. Samalla saatiin talteen täytemaakerroksesta (ylempi tai ensimmäinen täyttömaa) esiin tulevat irtolöydöt. Kaikin osin jyrkän leikkauksen valumista ei voitu välttää, mistä johtuen talteen otettujen löytöjen konteksti voi paikoin olla epävarma. Tavoitellun tason tulkittiin edustavan sitä pintaa, jolla kasvillisuutta oli ollut vanhan puukirkon kuoriosan jatkamisen (1680-luku) sekä sakastin uudistamisen (1730-luku) ja kirkon purkamisen (1769) välisenä aikana. Kun tämä pinta alkoi lähetä se kaivettiin esiin käsin ja dokumentoitiin (kartta 3, dia 6483). Mainittakoon, että alueen länsiosasta, missä kerrokset erottuivat jokseenkin selvästi, otettiin kerrosten päältä maanäytteet (näytteet c ja d).

Edettäessä tasossa alaspäin tavattiin profiilissa olleiden kookkaiden kivien (kartta 7 kohta 51), jotka tulkittiin puukirkon peruskiviksi (ks. alempana), länsipuolella mainitun käyttötason alapuolella toinen vastaava tumma juova, joka tasossa vietti vastaavalla tavalla Linnankadun suuntaan. Tämä jokseenkin yhtenäinen alempi juova tulkittiin alkuperäiselle, 1680-lukua varhaisemmalle maanpinnalle syntyneeksi käyttötasoksi. Käyttötasojen välinen sekoittunut kerros oli ns. alempi täyttömaa tai toinen täyttökerros. Kaivannon länsipään lähetessä alempi käyttötaso sekoittui Linnankadun ja Kirkkokadun risteyksen paikalla olleiden lammen ranta- ja täyttökerroksiin, joiden erottaminen toisistaan oli tasossa edettäessä jokseenkin mahdotonta (diat 6493 – 6506). Mainittujen peruskivien itäpuolella ei vastaavia käyttötasoja ollut havaittavissa paria poikkeusta lukuun ottamatta. Tämä profiiliin itäosa oli pääasiassa sekoittunutta ja likaantunutta hiesua, johon kaivetut haudat erottuivat enemmän tai vähemmän selvärajaisina ilmiöinä.

Kerroksille edellä esitetty ikäasema saa tukea myös koko I alueen löydöistä (alanumerot 1 – 235). Ensimmäisestä täyttömaasta ylemmän käyttötason yläpuolelta on selvästi nuorehkoa esineistöä. Nuorimmat 1700-luvun alusta olevat rahat löytyivät joko selvästi ylemmästä täyttömaasta (alanumerot 45, 83, 84) tai 2. täyttömaaksi tulkitusta sekoittuneesta maasta tontin rajalta (nro 120) ja peruskivien välillä olevasta 2. täytemaasta (nro 58). Näiden nuorempien kerrosten löydöistä

mainittakoon mm. silmälasit (nro 38). Muut löydöt olivat pääasiassa ns. massalöytöjä: rautanauvoja, lasia ja jonkin verran keramiikkaa, joukossa mm. lasitetun kaakelin paloja (nro:t 72, 153, 211).

Muutamit löydöt tukevat alemman käyttötason ajoittamista viimeistään 1600-luvulle. Vanhimmat ennen konservointia tunnistetut kolikot ovat molemmat 1630-luvulta (nro:t 40 ja 88). Näiden lisäksi tavattiin toistaiseksi ajoittamaton kolikko alemman käyttötason pinnalta puunjäänteiden vierestä (nro 61). Myös muita selvästi iäkkäämpiä löytöjä tehtiin; mm. punasavituopin kappale (nro 100), kolmijalkapannun kappaleita (nro:t 213, 227), kasvokuvioinen kaakelinkatkelma (nro 184), rautainen kynttilänpidike (nro 36) kaksi rautaveistä (nro:t 167, 232). Pääosa alueen lasista oli erilaista taso- eli ikkunalasia, joista alimpien kerrosten löydöissä oli useita reunaltaan nyrhittyjä palasia, mm. yksi rombimaisen ruudun katkelma (nro 33). Oma mielenkiintonsa on myös alimpaan käyttötasoon liittyvissä kivikiekoissa (nro:t 43, 46, 101, 115 ja 117) sekä iskentäjälkisessä (tulus?)kvartsissa (nro 149).

Sekä kaivannon profiilista että sen länsiosan tasokaivausten aikana tehdyt havainnot voidaan jakaa ensinnäkin havaintoihin alueen alkuperäisestä topografiasta ja sen muuttumisesta maankäytön myötä ja toisaalta havaintoihin vanhasta puukirkosta sekä kirkkotarhasta ja hautauksista.

Topografia: Vanhojen kuvausten (Snellman 1737) perusteella tiedetään, että vanha puukirkko on aikoinaan rakennettu pienelle mäelle ja että kirkon pohjoispuolella on ollut pieni lampi, joka häviää kartoilta jo 1600-luvun puolimaissa. Kaivannon profiilissa (kartta 8) on havaittavissa molempien käyttötasojen loiva lasku kohdassa 65 näkyvien sakastinjatkeen peruskivien länsipuolella. Sama piirre ilmenee myös käyttötasojen vaaituksista (kartat 3 ja 4). Varsinaiset lammen täyttökerrokset erottuvat kartan 8 kohdissa 78 ja 83, joissa on havaittavissa alimman kerroksen kynnysmäinen putoaminen. Nämä kertonevat lammen vähittäisestä täyttämisestä.

Kohdan 83 (päälinja n. 27) länsipuolella on useamman ohuehkon täyttökerroksen juovittamaa profiilia, joka alimmillaan on noin +600 tasolla. Lännempänä lähellä kirkkokatua lammen pohja oli noin metrin syvemmällä. Näiden vanhimpien täyttöjen yläpinnalla paksun hiekkakerroksen alla oli runsaan kahden neliön laajuinen voimakas hiilen ja kuonansekainen kerros (kartta 6 väli 29 – 32). Kuona on toistaiseksi tarkemmin analysoimatta. Muutamit kuonanpalat ovat jähmettyneet hiilipalojen ympärille. Kyse lienee pajakuona- ja hiilijätekuormasta, jolla lampea on aikoinaan täytetty tasolla +625 - +635. Sekä kuonaa että hiiltä otettiin näytteeksi (näytteet j, k ja u). Päälinjan kohdalla 27 oli tasossa selvä muutos. Kohdan itäpuolella oli ohut tumma käyttötasoa muistuttava kerros, jonka länsiosan pinta oli paikoin ikään kuin veden kuvioimaa. Tämän päällä päälinjan kohdassa 22 – 24 oli kaikkiaan kolmen hirren jäänteitä pääilmansuuntien mukaisesti itä – länsi –

suunnassa (kartta 6, diat 6491-2). Hirsien merkitys jäi avoimeksi, päällekkäisyyden perusteella kyse on kaikesta jonkinlaisesta rakenteesta. Hirsistä otettiin näyte (näyte n).

Täyttökerrosten päällä oli yhtenäinen puhtaan hiekan kerros, joka peitti paitsi syvemmillä olleet täytekerrokset myös edellä kuvatut hirret ja ohuen tumman kerroksen ulottuen idässä aina kohtaan 78 (päälinja 23). Tämän pinnalla oli tumma käyttötaso, joka lännessä jatkui lammen täyttökerrosten päällä yhtenäisenä ja joka liittyi lopulta alueen Iia päällimmäisiin lammen täyttökerroksiin niin, että sen ajoittuminen alueen Iia rakennuksen kanssa samaan aikajaksoon on hyvin todennäköistä.

Puhtaan hiekan täyttökerros oli koostumukseltaan löysä. Niinpä se kuivumisen ja värinän vaikutuksesta valui alas romahduttaen yläpuolellaan olleen profiilin. Näin kaivannon seinämä uurtui kauemmas tontin sisään kuin missä se on em. kuvissa ja piirroksissa dokumentoitu. Samalla paljastui paitsi yksi kammiohauta myös mm. parin senttimetrin paksuinen pikikerros alimpien täyttökerrosten päällä ja hiekkakerroksen alla (dia 6514). Uusi profiili puhdistettiin ja kuvattiin (diat 6508 – 6512). Sortuma sijaitti kohdalla, joka olisi myöhemmin kaivettu sisäänpäin, sillä kohdalle rakennettiin sankarihaudan länsipäähän johtavat portaat.

Hiekkakerroksen itäpuolella erottuu profiilissa parin metrin matkalla vain yksi käyttötasoksi tulkittava juova. Myös tasossa kaivettaessa havaittiin käyttötason olevan jokseenkin yhtenäinen, vaikka siinä esiintyikin yksittäisiä pieniä täytemaalinssejä.

Tämän itäpuolella (kartta 8, väli 67,5 – 76, päälinjan väli 12 – 21) erottui profiilissa jälleen useita täytekerroksia, jotka lomittuivat niin, että tasokaivauksessa yksittäisen kerroksen seuraaminen tuotti ongelmia. Mainittu väli oli sikäli kaksijakoinen, että kohdan 73 (päälinja 17 – 18) länsipuolinen käyttötaso oli paksuudeltaan vaihtelevan selvästi erottuvan puuroskan peittämä. Itäpuoli sen sijaan oli yhtenäinen hienojakoinen tumma tasainen kerros. Korkeustaso, jolla vaihtuminen tapahtui oli noin +760. Kartan 8 profiilissa välillä 67,5 – 73 havaitaan paksuudeltaan noin 0,5 metrinen likainen täytehiesu, jonka alapuolella on muutamain paikoin vastaavaa kerroksellista täytemaata kuin kohdan 73 länsipuolellakin. Tämän täytekerroksen yläpuolinen käyttötaso käytännössä yhtyy alempaan käyttötasoon lännempänä (vrt. taso kartan 3 kohdassa 17 – 18). Kuvattu täytehiesu on heikosti kerroksellista, mutta selvin yhtenäinen käyttötaso oli sen profiilipiirroksessa kuvatussa yläosassa. Läheltä pohjamaan rajaa saatiin yksi hiilinäyte (näyte i, hiilinäyte 1).

Itäreunaltaan em. täytemaa liittyy vihreälasitteisten punasavikaakeli- ja tiilipalojen kirjaamaan savikerrokseen, joka rajautuu sakastin kivijalan kiviin. Peruskivet on ainakin osin kaivettu läpi käyttötasojen. Niiden alla ja sivuilla on kerroksellista täytemaata. Kivijalan vieressä käyttötasoa

rikkoo myös molemmat tasot läpäisevä hautaus. Tämän ja kohdassa 50 – 51 (kartta 7) olevien kivien välissä molemmat käyttötasot erottuvat selvästi tummina juovina, jotka molemmat katkeavat kivien kohdalla.

Linnankadun kaivannon profiilin itäpäässä on alemmaa käyttötasoa säilynyt vain kahdessa kohdin (kartta 7, kohdat n. 30 ja n. 35). Ylempi käyttötaso on alueelta tuhoutunut tai sitten sitä ei ole lainkaan ollut. Kaivausten aikana todettiin lähes säännönmukaisesti alemman käyttötason alapuolella ohut punertava kerros, jossa oli haurasta (palanutta?) karkeaa kiveä ja soraa. Punertava sorakerros oli kaikkialla säilyneissä kohdissa yhtenäinen, vaikka se on dokumentoitu piirroksiin vain paksuimmilta paikoin. Tämä kerros on myös molempien itäpään käyttötasojen alla, joten kyseessä on näissä kohdin alkuperäinen maanpinta. Karkean soran alla on vihdoinkin koskematon kerroksellinen pohjahiesu.

Linnankadun kaivannon profiilin itäpuoliskossa oli koskemattoman pohjahiesun yläpuolella paksu sekoittuneen hiesun kerros, jossa oli näkyvissä muutamia hautauksia. Mainittuja alkuperäisen maanpinnan kohtia lukuun ottamatta alue on kokonaan sekoitettu; todennäköisesti hautoja kaivettaessa. Täytehiesu oli heikosti tiilensekaista, selviä rakenteista kertovia eroja ei juuri havaittu. Vaikuttaa siltä, että tälle alueelle on tuotu täytemaata jo vanhan puukirkon aikana. Tähän viittaa mm. hautausten taso ja niiden suhde sekä alkuperäiseen maanpintaan että puukirkosta kertoviin rakenteisiin.

Kaivannon länsiosassa oli ylemmän käyttökerroksen päällä länteen paksuneva tiilensekainen täytehiesukerros (kartat 7 – 8 kohdasta 52 länteen). Tämän ikäasema lienee sellainen, että se on ainakin 1600-luvun loppua nuorempi, ilmeisesti vielä 1748 (Vikarin kartta) tilanne aittoineen kuvaa tätä tasoa. Niin ollen luontevin ajoitus tälle kerrokselle on liittää täytekerron synty kivikirkon rakentamisen yhteyteen 1770-luvulle. Ylimmäinen runsaan puolen metrin paksuinen voimakkaammin tiilen- ja mullansekainen kerros on kertynyt paikalle pääosin viimeksi kuluneen vuosisadan aikana. Kaivannon itäosassa tämän kerroksen tarkka erottaminen jo aiemmin hautojen kaivamisen tuloksena sekoittuneesta hiesusta jäi avoimeksi.

Alun perin paikalla on siis ollut loiva mäki, jonka pohjoiskulmalla on ollut vähitellen umpeen maatunut lampi (ks. kartta 1, 1651 kartta). Lammen maatumisen 1600-luvun puolivälin jälkeen sopii hyvin yhteen kaivaushavaintojen kanssa. Lammen laitamilta tehdyt löydöt osoittavat alueen olleen vähemmän kirkollista. Lähinnä sitä on käytetty erilaisen jätteen loppusijoituspaikkana. Rinnettä on tasoitettu täyttömailla ilmeisesti sekä kirkon jatkamisen aikoihin 1680-luvulla että myös sakastin jatkamisen aikana 1736-7. Nykyisiä massanvaihtoja edeltäneet mittavimmat maansiirrot on tehty kivikirkon rakentamisen aikoihin.

Vanha kirkko ja kirkkotarha hautauksineen: Alueen I kaivannon profiilissa oli jo arkeologien paikalle saapuessa näkyvillä selviä rakennuksen kivijalan kiviä (kartta 7, kohta 50 – 51, diat 6482, 6484, 6493). Kyseessä oli pääilmansuuntien mukaisesti itä-länsi –suuntaisen seinän osa. Sen sijainnin ja suunnan perusteella kyse saattoi olla ainoastaan vanhan puukirkon kivijalasta. Muita vastaavia kivijalan jäänteitä ei esillä ollut. Ainoastaan nykyisen kirkon pohjoisoven kohdalla oli profiilissa muutamia kiviä, jotka eivät kuitenkaan muodostaneet selvää rakennetta ja joiden koko oli myös selvästi pienempi (kartta 7, kohta 44 – 45). Näiden liittymättömyys vanhaan kirkkoon tuli selväksi myöhemmän yläpihan massanvaihdon yhteydessä (ks. alue V).

Toinen puukirkkoon liittyvä havainto tehtiin hieman myöhemmin. Tavoiteltaessa konekaivulla ylempää käyttötasoa, onnistuttiin paljastamaan ja paikalleen jättämään kookas kivi noin 13 – 14 metriä edellisistä länteen (kartta 8 kohta 64 – 67, kartat 3 ja 4, diat 6482, 6484, 6497-8). Profiilia syvennettäessä esiin tulleet lisäkivet paljastivat, että kyseessä oli kivijalan nurkkakivi. Seinien suuntaa ja jatkumista varmistettiin vielä metallipuikolla sondeeraamalla. Kyseessä oli pääilmansuuntien mukaisten seinien koillisnurkka. Kaikki muu sankarihaudan yläpuoleltaan suojaamasta rakennuksesta jäi seinämän sisään. Nurkkakivien tulkittiin kuuluvan puukirkon sakastiin. Huomattakoon, että stratigrafia on säilynyt paremmin Linnankadun kaivannon länsi- kuin itäpuolella. Tämä johtuu siitä, että ko. alue on ollut kirkon pohjoispuolta, jonne hautaamista on vältetty.

Kirjallisten tietojen mukaan vanhaa puukirkkoa on jatkettu kuoriosastaan 1680-luvulla. Sakastia on puolestaan paranneltu ja jatkettu 1730-luvulla. Molemmat Linnankadun kaivannon profiilissa olleet perustusten osat liittyvät näihin puukirkon lisärakentamisiin. Näin aiemmin karttatulkintoihin perustunut arvio kirkon sijainnista saa nyt tarkennusta arkeologisesta aineistosta.

Kirkonmäen topografiaa ja sen muuttumista ajan kuluessa sivuttiin jo edellä. Varhaisvaiheissaan kirkkotarhan voi katsoa sopeutuneen kirkonmäkeen. Kirkko on selvästikin ollut mäen korkeimmalla kohdalla ja hautausmaa on ollut sen eteläisellä puolella loivasti laskevalla rinteellä. Pohjoispuoli on laskenut jyrkemmin viereiseen lampeen, jota on vähitellen täytetty. Myös mäen itäpuolella Linnankadun ja Isonkadun risteyksessä on ollut lampi. Nämä maastolliset piirteet ovat leimanneet varhaisimman kirkkotarhan muotoa (vrt. kartta 1, sekä mm. tutkimuskirjallisuudesta esiintyviä eri karttaversioita vuoden 1650 tietämiltä).

Sakastinkulman itäpuolelta tavattiin alemman käyttötason pinnalta maatuneiden puiden jäänteitä (kartta 4 väli n. 4 – 8, diat 6488 – 6499). Maatuneiden puiden leveys oli noin 12 - 18 cm. Kohdalla 4 – 5 oli näkyvillä jäänteitä neljästä puusta, jotka muodostivat neliömäisen rakenteen, joka ainakin

yhdessä kohdin oli tukeutunut alla olevaan kiveen. Kartassa 4 kivi näyttää piirretyn puun päälle, todellisuudessa kivi oli alla, muuta piirtämävaiheessa kiven päällä ollut ohut puukerros oli jo tuhoutunut (kartassa rakenteen viereinen sora on alimman käyttökerroksen alapuolelta paljastunutta punertavaa soraa). Rakenteen länsipää näytti jatkuvan sakastin nurkan alle. Sijaintinsa ja suuntansa perusteella ilmiö on tulkittavissa vanhinta kirkkotarhaa ympäröineen hirsiaidan jäänteeksi. Kartta-aineistoa ja vanhan kirkon jäänteiden sijaintia vertailemalla havaitaan, että myöhemmin ruutuasemakaavan jo voimassa ollessa tehty sakastin jatke on rakennettu osin tämän vanhan kirkkotarhan rajan päälle.

Aikansa elämästä kertoo vanhan kirkkoaidan yli lammen rantamaalle heitetyt ruumisarkkujen jäänteet, joita tavattiin paikoin vanhan kirkkotarhan ulkopuolelta. Näitä oli etenkin alemman käyttötason tuntumassa; mm. arkun kansi tms. kartalla 4 kohdassa 14/+1 ja useiden arkkujen jäänteet päälinjan kohdalla 18-22 linjan Linnankadunpuolella. Kirkkoaidan ulkopuoli on joko ollut yleensä ollut sopivaa jätepuun kasaamiseen tai sitten ko. aines on heitetty paikalleen, kun rinteen laskua on tasattu tuomalla täytemaata paikalle.

Ruutuasemakaavan mukaisen kirkkotarhan rajaan liittyviksi tulkittiin osa kookkaita kiviä, jotka muodostivat hieman katkonaista riviä tontin Linnankadun puoleiselle rajalle (vrt. esim. kartta 4 kohdat n. 10 ja 20 – 25 sekä n. 30 peruslinjan kadunpuolella). Nämä voivat liittyä kivimuuriin, jollaisella kirkkotarha tiedetään ympäröidyn vuonna 1811. Kyseessä on paremminkin jyrkkä kivetty luiska kuin varsinainen muuri. Kyseessä lienee sama kirkkotarhaa reunustava kiveys, joka näkyy mm. Joh. Björkmanin valokuvaotoksessa 1870 tietämällä (julk. mm. Palola 2000, s. 189).

Hieman toisenlainen kiveys tuli esiin profiilia puhdistettaessa kuorinjatkeen peruskivien länsipuolelta (vrt. kartta 7, noin väli 52 – 55, taso n. +920). Alun pitäen profiilissa vaakasuorana kivirivinä esiin tullut kiveys kaivettiin esiin tasossa. Näin paljastui mukulakiveys kivettyine kouruineen (diat 6485 – 6486). Kiveyksen päältä täyttömaasta tavattiin modernia esineistöä (alanumerot 5 – 13, mm. porsliinieristeen paloja). Alkuperäisen kiveyksen kouru oli täytetty hiekalla ja huolimattomasti asetetuilla mukulakivillä. Kourun täytehiekasta tavattiin mm. lampunlasin ohuita kaarevia sirusia (nro:t 14 – 15). Kiveyksen alapuolinen täytemaa piti sisällään mm. liitupiipun varren kappaleita. Kivikirkon ja ruutukaavan suuntaisen kiveyksen ilmeisin rakentamisajankohta liittyy 1822 palon jälkeiseen kivikirkon uudelleenrakentamiseen.

Hieman yli puolet Linnankadun kaivannosta sijaitsi vanhan puukirkon pohjoispuolella, alueella jolle yleensä vältettiin hautaamista. Tämä selittää hautausten vähäisyyden ja aikaa myöten kasautuneiden kerrosten eheyden kaivannon länsipuoliskossa. Sen sijaan kaivannon itäpää oli pääasiassa hautoja kaivettaessa tullut lähes kauttaaltaan sekoittuneeksi. Sitä kuinka monta

hautausta ehti rakennustöiden alkuvaiheessa tuhoutua, on mahdotonta tietää. Kokonaisuuden kannalta määrä lienee vähäinen, sillä kyseessä on kirkonmäen reunama, joka alkuvaiheessaan sijaitsi vanhan kirkkotarhan ulkopuolella. Hautauskäyttöön se tuli vasta ruutuasemakaavaan siirtymisen myötä 1600-luvun jälkipuolella.

Profiilissa oli nähtävissä ainakin kahden puisen kammiohaudan jäänteitä. Nykyisen sakastin kohdalla olleen haudan eteläseinä tuli myöhemmin esiin yläpihan massanvaihdon yhteydessä (kartta 7 kohta 25-28, vrt. kartta 24 kohta 2/14; Liite 1: luumääritykset, s. 1 ”kammio sakastin kohdalla”). Tämä noudatti jokseenkin ruutukaavan suuntaa. Toinen samansuuntainen kammio oli tästä runsaat 7 metriä länteen profiilin syvennyksen kulmassa (kartta 7 väli 35,5 – 38,5). Kolmas puukehikkoinen kammiohauda oli kirkon pohjoissakaran kohdalla olleen syvennyksen länsiseinässä (vrt. kartta 7 kohta 46 – 47, dia 6484). Mahdollisesti myös yhden kivisen kammiohaudan seinämiä oli näkössä (kartta 7 väli 30,5 – 33,5). Näiden lisäksi profiilin itäosassa oli ainakin 5 – 6 yksittäisen arkkuhaudan jäänteitä. Lisäksi tämän alueen sekoittuneessa täytemaassa, samoin kuin yleisesti muuallakin kirkkotarhan alueella, oli muutamia yksittäisiä irtoluita (Liite 1: luumääritykset, s.5-6, alue I). Hautausten korkeustaso vaihtelee välillä noin +650 - +780; korkeustaso näyttää ainakin osittain noudattelevan mäen alkuperäistä pinnanmuotoa.

Profiilin länsiosasta paljastui ensimmäinen haudaus lähes kaivausten alkuvaiheessa. Se käsitti kolme päällekkäistä vainajaa, joista ylimmäisen pää oli idässä (Liite 1: luumääritykset, s. 8, hauda 1). Kyseessä ovat kahden aikuisen miehen ja yhden nuoren henkilön haudat. Ylimmän nuoren miehen asento ja hautapaikan sijainti on poikkeuksellinen. Hauta katkaisee ylimmän käyttötason ja koska haudan painumaa on täytetty vielä suhteellisen myöhään, ajoittune se nuoremaksi kuin sakastin jatkaminen. Haudan näennäisen siisti sijainti alemman käyttötason pinnalla erottuneen aidanjäänteiden vierellä on pelkkä sattuma, ajallista yhteyttä ei näillä ole.

Myös kaivannon länsipään täytemaista tavattiin yksittäisiä irtoluita (Liite 1: luumääritykset, s. 3 ja 6). Jo aiemmin mainittiin lyhyesti kaivannon länsipäässä lammen täyttöhiekkan valumista seuranneen profiilin putoamisen paljastama kammiohauda, jonka itäseinä erottuu jo ennen romahdusta dokumentoidussa kartassa 8, noin kohdassa 77 korkeusvälillä +720 - +890. Ruutuasemakaavan suuntaisella kammiolla oli itä-länsi –suuntaista pituutta noin 3 metriä (dia 6512). Kaivanto leikkasi kammion pohjoisreunaa vain vajaan puolen metrin syvyydeltä. Näkyvillä olleet luut otettiin talteen (Liite 1: luumääritykset, s. 2), minkä jälkeen kohta peitettiin. Kammion itäseinän juurella oli kookkaita raajojen luita, jotka selvästi oli kasattu paikalleen (dia 6513). Kammion länsireunan alla oli yksittäisen arkkuhaudan jäänteet noin tasossa +690 (vrt. dia 6511-2).

Kammiohaudan mielenkiintoisin piirre on sen seinämän ulottuminen korkealle ns. 1. täytemaahan, lähelle nuorinta tiilen- ja mullansekaista pinnan täyterkerrosta. Mikäli aiemmin esitetty tulkinta, että paikalla oleva täytemaa on peräisin kirkon rakentamisen ajalta, on oikea, merkitsee tämä, että ko. kammiohauda olisi tehty vasta 1770-luvulla tai pian sen jälkeen. Hautaus voitaneen pitää osoituksena siitä, että kirkkomaahan on haudattu vielä nykyisen kirkon rakentamisen jälkeen.

Alue II - Kirkkokadun puoleinen aitakaivanto

IIa) Pohjoisosa: (Linnankadun ja Kirkkokadun kulmaus sekä Kirkkokadun vierä pääportaiden pohjoispuolella). Kirkkotarhaan ympäröivän aidan massanvaihtokaivanto Kirkkokadun suunnassa ulottui 2 – 2,5 metriä kirkkotarhan puolelle. Aivan tontin kulmauksessa katutasoon nähden korkealle nouseva kirkkotarhan yläpiha vaati tukimuurin, jota varten kaivanto ulottui tontin ulkopuolelle sekä Linnankadun että Kirkkokadun puolella (kartat 2 ja 2b). Alue kaivettiin kokonaisuudessaan koneella, ainoastaan havaitut rakenteet tutkittiin käsityönä.

Tontin kulmassa Linnankadun suunnassa edennyt tukimuurikaivannon syventäminen kohdistui lammen puuroskaisiin täyttökerroksiin, joiden päällä oli sekoittunutta täyttömaata, jonka joukossa oli jonkin verran irtonaista kookasta kiveä. Konekaivu keskeytettiin, kun havaittiin selvästi ladottua perustusta. Ennen keskeytystä osa perustasta ehti tuhoutua. Tämän jälkeen jatkettiin poistamalla koneella perustuksen yläpuolinen täyttömaa, jonka jälkeen perustus paljastettiin lapiotyönä. Kolmesta kivikerrasta koostuneen perustuksen kivet olivat kookkaita nostannaisia tai tätä suurempia. Kookkaimman kiven pituus oli 70 – 80 cm ja leveys noin 50 cm, korkeus hieman vähemmän. Kiveyksen leveys oli puolisen metriä ja korkeus vähintään runsas metri (diat 6515, 6518). Kivien alataso oli n. +600. Paikallaan säilyneiden kivien yläpinta oli pääosin tasolla +718 - +727. Poikkeus oli korkeudella +751 ollut kivi, joka kaivettaessa liikkui paikaltaan, mutta ilmeisesti osoittaa oikeampaa kivijalan alkuperäistä korkeutta, kuin alemmat kivet (kartta 9).

Ruutuasemakaavan mukaisesti itä-länsi –suunnassa tontin rajalla ollut perustus oli tehty lammen täyttökerrosten päälle. Kivien ja lammen täytteenä käytetyn eloperäisen aineksen välissä oli ohut, noin 5 cm paksuinen savikerros, jonka alla oli ohuesti hiesua. Kiviseinämän pohjoispuolella alimpien kivien siteeksi oli kipattu tiilensekaista savea, joka oli paksuimmillaan kiveyksen vieressä, n. 20 – 30 cm (dia 6519). Kerros oheni kiveyksestä etääntyessään. Saven seassa oli paitsi tiiltä myös runsaasti kaakeleiden kappaleita, jotka olivat peräisin samanlaisista vihreälasitteisista kaakeleista kuin Linnankadun profiilin vanhan puukirkon sakastin kulmalta tavatut.

Seinämän eteläpuolella oli lammen puuroskan päällä paksuhko hiesukerros, jonka päällä oli ohut savikerros n. 3 – 5 cm. Tämän yläpuolella oli puisen lattian jäänteitä ja näiden lomassa yläpuolisen täytemaan hiesua. Lattian taso oli n. +660. Se oli ilmeisesti tehty leveistä hiesun päälle asetuista laudoista, jotka olivat säilyneen seinän suuntaisia (dia 6516). Saman suuntainen oli myös yksi muita paksumpi alapinnaltaan alemmas läpi hiesun puuroskan pintaan ulottunut hirsimäinen puu (dia 6517). Tähän ja lattialaudoiksi tulkittuihin nähden poikittaisista puista ei tehty havaintoja. Tämä voidaan tulkita esimerkiksi edellä esitetyllä tavalla ilman tukivasoja tehdyksi lattiaksi. Toinen mahdollisuus on, että lattia olisi ainakin osin purettu rakennusta purettaessa. Jälkimmäistä tulkintaa vastaan puhuu se, että pitkien lautojen päällä oli muutamia lyhyempiä lautoja, joissa oli kiinni arkunkahvoja – kyse oli siis vanhojen ruumisarkkujen jäänteistä.

Rakennuksen eteläseinän peruskiviksi tulkittuja kiviä löydettiin Kirkkokadun suuntaisesta kaivannosta noin kohdasta 13/5 (vrt. kartta 10). Aivan tämän juurelta, kahden kiven pohjoispuolelta, tavattiin pieneltä alalta käyttötasoksi tulkittu tumma kerros. Korkeustasoltaan (n. +730) tämä vastaa melko hyvin edellä kuvattua seinämän ylätasoa. Näiden mukaan paikalla olleen rakennuksen pituus olisi ollut kuutisen metriä eli kymmenkunta kyynärää. Rakennuksen itä- ja länsiseinistä ei saatu varmoja havaintoja. Kohdissa 12/2 ja 12/3 puuroskan päällä on jokunen kivi, joiden linja on suorakulmainen kiviperustukseen nähden. Seinän perustuksia ne eivät kuitenkaan ole.

Parhaiten säilyneen seinäkiveyksen ylempi taso oli n. +751. Tähän sopii Kirkkokadun kaivannon profiilissa kohdassa 11/5 – 6 ollut kookas kivi, joka näytti myös rikkovan vanhaa käyttötasoa, mistä enemmän alempana. Jokseenkin samaa tasoa ovat kohdan 12,5/6 kivet. Tämänkin varaan voisi rakennusta hahmotella. Kun Linnankadun kaivantoprofiilistakaan ei ollut itäseinän paikantamisessa apua, jäi rakennuksen tarkka sijainti itä-länsi –suunnassa avoimeksi. Yksiselitteisin havainto paikalla olleesta rakennuksesta on ensimmäisenä kuvailtu usean kivikerran perustus, muu on vähäisempiin havaintoihin perustuvaa tulkintaa.

Kirkkotarhan töiden rinnalla edenneen Oulun kaupungin viemäri- ja katutyön valvonnan yhteydessä tehdyt havainnot voivat tarkentaa rakennuksen itä-länsi –suuntaista sijaintia. Tuo valvonta tehtiin ao. paikalla myöhemmin syyskesällä. Näiden tuloksista ks. ao. tutkimuskertomus (Marika Hyttinen, Teija Oikarainen).

Kiveyksen pohjoispuolelta, siis huoneen ulkopuolelta, savikerroksesta tavattiin runsaan kaakelisilpun lisäksi jonkin verran pullo- ja tasolasia, liitupiipun varrenkatkelmia, tuluspiitä ja eläintenluuta. Lisäksi löytöjen (alanumerot 236 – 271) joukossa oli jokunen pala keramiikkaa ja avonainen pronssiputken kappale. Rakennuksen sisältä lattiataason päältä ja lautojen välistä

löydettiin mainittujen arkunkahvojen lisäksi liitupiipun kappaleita, tasolasia, pronssirengas, hevosenkenkänaula ja rautanauvoja (alanumerot 272 – 285). Lattian alaisten vähäisten löytöjen joukossa (alanumerot 286 – 291) oli liitupiipun kappaleita, mm. pieni pullea 1600-luvun koppa, rautanauula ja eläimen hampaita. Viimeksi mainitut ovat lammen täyttökerroksen pinnasta. Lisäksi tavattiin kolme kaakelin palaa, jotka löytyivät aivan kiviseinän vierestä hiesusta kohdassa, missä lautoja ei ollut. On mahdollista, että palat ovat joutuneet paikalle täytemaan joukossa.

Rakennuksen sijainti ja siitä tehdyt löydöt osoittavat sen kuuluneen kirkkotarhan varhaiseen rakennuskantaan. Kyseessä on kirkkotarhan luoteiskulmalla olleen kirkkoaitan perustus. Tämä rakennus näkyy ensimmäisen kerran Vikarin vuoden 1748 kartassa. Savikerroksen kaakelilöytöjen perusteella se on rakennettu viimeistään samaan aikaan kuin vanhan puukirkon sakastia on jatkettu. Tämä tiedetään tehdyksi 1736-37. Toisaalta jo 1690-luvulta on tietoja kirkkotarhan pohjoisosassa olleesta luuhuoneesta. Tällöin on mahdollista, että jätetavaraa on kipattu jo tuolloin olemassa olleen rakennuksen kivijalan viereen. Tähän viitanee se, että huoneen sisältä ei ollut jälkiä vastaavasta savi/tiili-kaakelikerroksesta kuin sen ulkopuolella, vain kolme yksittäistä kaakelinpalaa, nekin ilmeisesti myöhemmästä täytöstä.

Kirkkokadun suuntaisen kaivannon pohjoispäästä tavattiin puuroskakerrosta korkeimmillaan vielä tasossa +724, mikä on peräti puolisen metriä ylempänä kuin edellä kuvatun kiviperustuksen vierellä. Sen seasta otettiin talteen mm. tuohikontti, kengänpohja ja pala köyttä (alanumerot 296 – 298). Lammen täyttökerrosten eteläreuna tuli esiin linjalla 10,75/2 – 12,20/3,20 (kartta 10).

Kaivannon itäprofiili noudatti etelään päin jokseenkin linjan 11 – 10,5 kulkua. Kirkkotarhan piha oli tässä noin 1,5 metriä ylempänä. Profiili madaltui etelään kohti pääportaita. Kohdassa 11/5 oli profiilissa osin näkyvillä kookas kivi, jonka korkein kohta oli tasolla +762 (kartta 10). Sen vierellä n. 30 cm alempana oli toinen kivi, jonka yläpinta oli vajaat 10 cm korkeammalla kuin viereisen kiven alapinta. Kookkaampi kivi oli osin ja pienempi lähes kokonaan upotettu maahan, sillä niiden eteläpuolelta alkoi kapea yhtenäinen tumma juova, joka nousi etelään päin epäsäännöllisen loivasti. Kivien kohdalla (11/6) juovan korkeus oli +732. Siitä se nousi metrin välein seuraavasti: 754 (11/7), 779 (11/8), 787 (11/9), 794 (11/10) ja 799 (11/11) (vrt. diat 6520 – 6524). Kyseessä on kerrallinen maanpinta, joka ajoittuneet viimeistään 1600-luvun lopulle ja joka on ollut käytössä pitkälle 1700-luvulle, ilmeisesti aina kivi-kirkon rakentamiseen saakka. Tämän alla ei ollut selvää yhtenäistä kerrosta, ainoastaan keskimäärin parikymmensenttinen sekoittunut, paikoin karkea kerros, jonka alla oli puhdas hiesu. Ilmeisesti myös alkuperäinen maanpinta on ollut jokseenkin tällä tasolla (huom. kartan 10 sekoittunut maa tarkoittaa konekaivun sekoittamaa maata, jonka alla puhdasta pohjahiesua).

Lukuun ottamatta joitakin puunjuurien aiheuttamia häiriöitä, juova katkesi pikipäällysteisen sähkökaapelin kaivantoon noin kohdassa 11. Heti tämän eteläpuolella kohdassa 12 oli profiilissa pystysuora puujuova. Toinen pystyjuova erottui kohdassa n. 17.80. Nämä yhdisti kaivannon esillä olleessa tasossa (+ 750 - +780) konekaivussa esiin tullut puujuova (kartta 10, dia 6525). Kyseessä oli ruutuasemakaavan suuntaisen puukehikkoisen kammiohaudan seinämien jäännös. Haudan itäreuna löytyi sitä etsittäessä kirkkotarhan ylempänä olevalta pihalta, joka tuolloin oli koneellisesti viistetty tavoitetasoonsa, hieman tavoitetaso alapuolelta tasolta n.+900. Haudan mitoituksi saatiin siis noin 6 metriä pohjois-etelä-suunnassa ja noin 3,5 metriä itä-länsi-suunnassa. Syvyyttä sillä on puolitoista metriä. On huomattava, että kammion seinämä rikkoi sekä vanhan käyttötason että sen päällä olleen täyttömaakerroksen aina +900 tasolle. Tämä merkitsee että kammion tekemisen aikaan on paikalla jo ollut varsin paksu täyttömaakerros: pohjoisreunalla noin metri ja eteläreunalla noin 40 cm. Kammion konteksti on pitkälti vastaava kuin alueen I Linnankadun kaivannon profiilissa esiin tulleella kammiohaudalla sankarihaudan länsipään kohdalla. Kyseessä olisi siis kirkon aikainen hautakammio.

Kaivannon itäreuna leikkasi haudan länsipäätä noin puoli metriä, jolloin hautaan asetettujen vainajien päät tulivat esiin. Nämä jouduttiin välittömästi poistamaan, sillä vieressä vajaan kolmen metrin päässä kulki yksi kaupungin vilkkaimpia kevyenliikenteen reittejä. Haudasta jouduttiin poistamaan esiin tulleet luut, joissa oli 20 kalloa sekä runsaasti myös muita luuta. Kaikkiaan luista tunnistettiin ainakin 22 vainajan jäänteitä, joista kaksi lasta ja yksi nuori. Naisia ja miehiä oli molempia kuusi, lisäksi neljä tunnistettiin todennäköisesti mieheksi (Liite 1: luumääritykset, s. 4). Hautausten taso oli noin +750 – +770. Löytöinä (alanumerot 302 – 331) paikalta otettiin talteen 13 arkunkahvaa, jonkin verran tekstiiliä ja metallilankakoristeiden katkelmia sekä yksi kolikko, joka korrosioitumisensa vuoksi ei ole tunnistettavissa, ainakaan ennen konservointia. Luiden talteenoton jälkeen kohta peitettiin näkymättömiin.

Kammiohaudan eteläpuolella oli koskematon pohjahiesua tasolle +870, pienenä kumparemaisena jäänteinä alkuperäisestä topografiasta. Vain runsaan metrin päässä kammion seinämässä erottui kohdassa n. 19 yksittäinen hautaus, jonka länsipäässä olleen kallon sade huuhto esiin (kartat 11 ja 12). Kyseessä oli aikuisen miehen hauta (Liite 1: luumääritykset, s. 6, alue II).

Tuomiokirkon pääportaikon pohjoispuolelle lähelle Kirkkokadun reunaan 9.9. sijoitetun joulukuusenjalan paikka pyrittiin valitsemaan suunnittelijan ja seurakunnan edustajan osoittamalla suppealta alueelta siten, että se rikkoi mahdollisimman vähän aiemmin kaivauksissa (kartat 11 - 12) todettuja hautoja. Näin päädyttiin kaivausalueen itäseinämässä hautausten välissä näkyneeseen edellä kuvattuun vähän yli yhden metrin levyiseen kaivelemattoman pohjahiesun ”kumpareeseen”. Sen kohdalle kaivettiin pohja-alaltaan 120 x 120 cm:n kokoista betonista kuusenjalkaa varten

yläosastaan noin 2 metriä leveä ja noin tasolle +740 ulottuva kuoppa. Kuopan pohjoislaidassa kaivinkoneen kauha rouhaisi puuseinäisen kammiohaudan reunaa. Kuopan etelälaidassa paljastui ja poistettiin kahden aikuisen vainajan luita. Sekä kammiohaudan rikkoutunut seinämä että esiin tulleet vainajat olivat suorassa kulmassa Kirkkokadun suuntaan nähden. – Kammiohaudan puolelta tuli esiin arkun kahva. Löydetyt luut haudattiin nyt tehdyn kuopan viereen, aiemmin kaivetulle alueelle.

Pitkän kaivannon profiilissa kohdan 21 tienoilla oli muutamia maahan upotettuja kookkaita kiviä noin tasolla +800 - +870. Näiden eteläpuolella oli koskematonta pohjahiesua aina tason +880 korkeudelle (kartta 11). Kivien merkitys jäi avoimeksi, sillä niitä ei pystytty yhdistämään muihin rakenteista kertoviin jälkiin. Kivien jatkumista itään pihan puolelle selvitettiin, mutta sieltä ei enempää kiviä löydetty. Kivien esiintymiseen kiinnitettiin huomiota, sillä ne sijaitsivat varsin lähellä kirkkotarhan alueella ollutta vanhinta tunnettua tapulinsijaa, joka esiintyy 1600-luvun puolivälin kartoissa. Kookkaan tapulin perustuksiksi nämä kivet olivat liian heppoisia.

Iib) Eteläosa eli ns. tapulien alue: (Kirkkokadun ja Kajaaninkadun kulmaus kokonaisuudessaan). Kirkkotarhan Kirkkokadun ja Kajaaninkadun nurkkaukseen oli suunniteltu pihamaan viistoaminen sekä Kajaaninkadulta kirkon pääoven etutasanteelle johtava lyhyt suora luiska. Alueelta tavattiin useiden eri rakenteiden jäänteitä. Ylimpänä oli tilapäinen tapuli, joka on rakennettu 1823 ja purettu nykyisen kellotornin valmistuttua 1840-luvulla. Alempana edellisen länsipuolella ja osin sen länsiseinän alla oli vuonna 1728 rakennetun ns. keskimmäisen eli vanhemman tapulin itäpuoliskon kivijalan jäänteitä. Tämä tapuli tuhoutui 1822 palossa. Osin tilapäisen tapulin etelälaidan alla oli kivistä tehty Kajaaninkadun suuntainen kaksoiskammiohauta, jonka eteläseinämä oli jokseenkin ruutuasemakaavan suuntaisen kirkkotarhan rajalla. Alueen löydöt (alanumerot 334-840) olivat enimmäkseen tavanomaista massatavaraa. Alempana viitataan tarkemmin vain muutamiin ajoittaviin tai muuten merkille pantaviin löytöihin.

Tilapäinen tapuli: Alueen tutkiminen aloitettiin kaivamalla pienkoneella kapea koekaivanto suunnitellun luiskan itäreunaa pitkin. Työ aloitettiin Kajaaninkadun reunasta. Lähes heti törmättiin pihan reunan taitteessa kahteen päällekkäiseen kiveen, jotka vaikuttivat rakennekiviltä. Nämä jätettiin paikoilleen ja koeojaa jatkettiin noin 20 cm syvyisenä pitkin vanhaa tasaista pihamaata. Vastaavia rakennekiviä ei näyttänyt olevan enempää, ainakaan tuossa korkeudessa, kunnes keskempänä tavattiin vain 10 – 20 senttiä pinnan alapuolella lisää rakennekiviksi tulkittua kiveystä. Kivettömään kohtaan kaivettiin koekuoppa, joka paljasti vain sekoittunutta maata. Sen reunalla tuli kuitenkin esiin kookas kivi. Jälkeenpäin kävi ilmi, että tämä koeojan kohta oli osunut paikalla olleiden perustusten väliin.

Toinen vastaava koeoja tehtiin edellisen kanssa poikkisuuntaisena noin puolenkymmentä metriä vanhojen pääportaiden eteläpuolelle alkaen Kirkkokadun reunasta. Aluksi tavattiin vain erilaisia sekoittuneita kerroksia, mutta koealaa laajennettaessa tuli esiin perustus, jonka ylimmät kivet olivat voimakkaan kuumuuden haurastuttamia ja särkemiä. Tämän jälkeen päätettiin paljastaa koko kulmaus poistamalla pintamaa koneellisesti. Pintamaan joukossa oli jonkin verran täytekiveä, mutta pienellä koneella tehdyn kaivun yhteydessä oli varsin helppoa jättää kookkaimmat kivet paikalleen. Vain alkuvaiheessa muutama kivi siirtyi paikaltaan.

Karkean konetyön jälkeen lapion ja lastoin tehdyn pinnan puhdistuksen tuloksena paikalle hahmottui eteläreunaa lukuun ottamatta lähes yhtenäinen rakennuksen peruskiveys, jonka pinta on keskimäärin tasossa +945. Jonkin verran sitä oli vaurioittanut myös viistosti rakenteen poikki kaivettu sähkökaapelikaivanto. Sen toinen pää oli rakenteen kadunkulman puoleisen nurkan itäpuolella, mistä se kulki viistosti kohti lähinnä nykyistä kirkkoa olevaa kulmaa, päätyen hieman ko. kulman eteläpuolelle. Myös aivan rakenteen kaakkoisreunalla oli kaapelikaivantojen aiheuttamia vaurioita (ks. kartta 13, dia 6527).

Rakenteeseen oli käytetty sekalaista kiviainesta. Valtaosa oli käsittelemättömiä luonnonkiviä, mutta joukossa oli myös muutamia lohkokiviä, joista yhdessä oli porausreiän jälki. Muutamissa kivissä oli kuumuuden aiheuttamia haurastumisen jälkiä. Etenkin rakenteen itäosassa kivet olivat perustuskiviksi suhteellisen pieniä. Sekalaisesta kiviaineksestä laadittu perustus oli tehty asettamalla kivet kahteen vierekkäiseen riviin niin, että niiden keskiosa oli hieman reunoille jääviä osia alempana (dia 6531). Kivijalan länsilaidalla oli käytetty kookkaampia kiviä.

Kiviperustusten välialueet olivat sekoittunutta maata, joka oli tuotu paikalle 1822 palon jälkeen. Päällimmäisenä oli palojätteen sekaista täyttömaata, ilmeisesti palon jälkiä raivattaessa paikalle tuotua. Etenkin rakenteen länsiosassa oli täytemaan pintaosassa runsaasti osin palanutta tiilijätettä. Tämän alapuolinen täyttömaa oli pääosin sekoittunutta sotkeentunutta hiesua. Löytömateriaali oli täytemaan mukana paikalle tullutta tavanomaista kaupunkiarkeologista materiaalia, enimmäkseen erilaatuista keramiikkaa, tasolasia ja rautanauvoja. Itäosassa kaivusvyödeksi katsottiin riittävän vain se, mitä kivirakenteen esille saaminen vaati eli jokseenkin korkeustaso +935.

Länsiseinän sisäpuolella aivan seinäkivien vieressä ja lomassa oli täytehiesun alla paksu kerros hiilensekaista täyttömaata, jossa oli mm. runsaasti palaneita nauvoja. Kerros ulottui noin 70 – 80 cm pinnan alapuolelle noin tasoon +870. Tämä syväälle ulottunut palojäte keskittyi aivan kivijalan länsiseinän tuntumaan. Kivijalan länsiseinän päällimmäiset kivet olivat palamattomia, mutta niiden alla oli kookkaita kuumuuden vioittamia kiviä.

Paikalla sijainneen ns. tilapäinen tapulin pohja-ala on ollut kooltaan noin 8 x 8 metriä. Sen alun perin aivan kirkkotarhan etelärajaa sivunnut eteläosa on tuhoutunut myöhemmissä kirkkotarhan muutoksissa niin, että perustuksesta oli poissa noin kahden metrin levyinen kaistale. Tämä tilapäiseksi rakennettu tapuli on ilmeisesti ollut vastaavanlainen perinteinen ns. läpikäytävä tapuli, kuin sitä edeltäneenkin tapulin tiedetään olleen. Kivijalan itä- ja länsiseinistä noin kahden metrin päässä rakennuksen sisällä hahmottuu pohjois-etelä -suuntaiset perustukset, jotka molemmat kaksi itä-länsi -suuntaista kiveystä jakavat kolmeen huonemaiseen tilaan (diat 6527-6529, 6531-6532). Kiviperustukset voisi tulkita niin, että huoneita on ollut joko kolme molemmilla seinämillä tai sitten huoneet ovat sijainneet niin, että jokaisessa nurkassa on ollut yksi pieni huone, joiden väliin on jäänyt avonainen tila. Todennäköisempää on, että näkyvät perustukset ovat tukeneet tasaisesti yllä olevaa rakennusta, eivätkä välttämättä vastaa rakenteiden päällä ollutta tilajakoa. Useissa 1700-luvun läpikäytävissä tapuleissa on vain kaksi huonetta molemmilla sivuilla.

Kaivaushavaintojen perusteella näyttää siltä, että tapulin läpikulku olisi ollut etelästä Kajaaninkadun puolelta. Tähän viittaavat paitsi etenkin rakenteen keskellä oleva lattiavasojen tukikiviä lukuun ottamatta rakenteeton alue myös osaltaan pohjoisseinän ulkopuolelta tavattu harva epäsäännöllinen kiveys (kartta 13), joka keskittyi ajatellun uloskäynnin länsipuolelle. Kiveyksen korkeustaso on sellainen, että se sopisi todennäköisen porrasrakennelman alustaksi, selvänä tätä ei kuitenkaan voi pitää.

Tilapäisen tapulin länsiseinän ulkopuolelta tasossa n. +900 - +910 saatiin esiin kapea alue rakennuksen käyttöaikaista maanpintaa. Mielenkiintoinen yksityiskohta on tasossa aivan kivijalan vierellä havaitut punamullan värjäymät (dia 6534), mitkä tulkittiin osoitukseksi siitä, että tilapäinen tapuli on ollut ulkopuolelta punamullattu.

Vanhempi eli keskimäinen tapuli: Alueen tutkimisen alkuvaiheessa Kirkkokadun puoleiselta reunalta konekaivun yhteydessä tavattu itä-länsi -suuntainen tulen haurastamien kivien rivi, jonka pinta oli noin tasossa +912 - +919, osoittautui kaivausten edetessä palaneen vanhemman tapulin pohjoisseinäksi (dia 6530, kartta 13). Tilapäisen tapulin länsiseinän alaosassa olleet osin tulen vaurioittamat kivet puolestaan sen itäseinäksi. Keskimäisen eli vanhemman tapulin koilliskulman nurkkakivi paljastui kohdassa 2/1. Tästä noin puolitoista metriä kohti etelää jäi vanhemman tapulin kivijalka osin sen päälle rakennetun nuoremman tapulin länsiseinän alle (dia 6543).

Tässä vaiheessa nuoremman tapulin länsiseinän länsi- eli ulkopuolella oli täytemaata, joka peitti mahdolliset vanhemman tapulin jäljellä olleet jäänteet. Täytemaan yläkerrokset eivät poikenneet nuoremman tapulin sisäpuolella havaituista. Alueen äärimmäinen länsireuna oli jo valmiiksi jokseenkin katutasossa (n. +835), joten tontin ja samalla jalkakäytävän rajasta noin 1,5 metrin

päähän, missä aiempien piha-, kaapeli, ym. toimien sekoittamat kerrokset näyttivät muuttavan luonnettaan, paljastettiin lapiotyönä matala profiili (vrt. kartta 13). Tuolloin tuli esiin jokseenkin katkeamaton musta palokerros välillä 0-10/n. -2,5, noin tasossa + 853 - +855.

Näin kiinni saatua vanhemman tapulin sisätilaa (alue 2 – 11/ 05 - -2,5) lähdettiin tavoittelemaan sovellettuna tasokaivauksena. Sen edistyessä jätettiin aluksi toinen edellisen kanssa samansuuntainen profiili näkyvissä olleen tilapäisen tapulin länsiseinän länsipuolelle, siitä noin puolen metrin päähän linjalle 0. Tämä profiili pidettiin paikallaan 30 – 40 cm syvyyteen saakka (tasoväli noin +935 – 910), jonka jälkeen se poistettiin. Poistamisen yhteydessä tehtiin havainto em. punamultavärjäymistä. Näiden alla oli sekoittunutta täytemaata, joka vastasi muuta vanhemman tapulin alueella ollutta täytemaata.

Ilmeinen tilapäisen tapulin aikainen käyttötaso tavoitettiin sekä paitsi ylemmässä profiilissa myös muualla vanhemman tapulin alueella. Alueella 5 – 11/-1 - -2,5 tuli vanhemman tapulin palokerros esiin jo tässä vaiheessa. Taso oli pääosin likaantunutta sekoittunutta hiesunsekakaista täytemaata, jossa oli kaksi kivikeskittymää kohdissa 4 – 5/-1 ja 8 – 10/1 – 2. Näitä ei voitu yhdistää mihinkään rakenteisiin (vrt. kartta 13, dia 6533). Kyseessä lienevät satunnaiset täytemaakuormien joukossa olleiden kivikuormien päätymispaikat.

Edettäessä tasossa alaspäin paljastui alueen eteläpuoliskon osalta vanhemman tapulin palokerros varsin nopeasti. Sitä peittäneen täytemaan joukossa oli suhteellisen paljon palanutta kivisilppua ja tiiltä (kartta 14, dia 6536). Sen sijaan pohjoispuolisko oli täytetty kolmisenkymmentä senttiä vahvalla hiekkansekaisella palaneiden kivien ja tiilten kerroksella (diat 6537 – 6542). Kyseessä on tapulin ja kirkon palaessa 1822 syntynyt palojäte, jolla keskimmäisen tapulin perustus on peitetty. Kiviä tuskin on tuotu muualta, sillä kiviaineksen joukossa oli paitsi marmoria muistuttavasta kivistä olevan reiällisen koristeen(?) katkelma (alanumero 488) myös kuumuuden haurastuttamia punaisen hiekkakiven kappaleita, joissa useimmissa oli hakattua pintaa ja muutamissa työstettyjä syvennyksiä ja hahloja, joita on käytetty kivien kiinnittämiseen metallisidoksilla (ks. diat 6541-2). Yksi vastaava palanen löydettiin myös pihamaan kuorimisen yhteydessä nykyisen kirkon tornin ja sankarihaudan väliseltä alueelta. Parhaiten nämä rakennuskivien fragmentit selittyvät tulkitsemalla ne kiviportaalin jäänteiksi Kyseessä ovat siis 1777 rakennetussa kivistä olleen 1822 tuhoutuneen portaalin tai portaikon kappaleet. Pääosa löydetyistä palasista otettiin talteen, osa oli niin haurastunutta kiveä, etteivät ne juuri kestäneet käsittelyä. Kaivausten aikana otettiin talteen myös jonkin verran tiiliä (ks. näyteluettelo kohta rakennusfragmentit).

Kun täytekiveystä poistettiin, tuli välillä 2 – 11/-1 esiin jokseenkin yhtenäinen ruutukaavan mukainen pohjois-etelä -suuntainen perustus, joka päättyi itä-länsi –suuntaiseen kookkaaseen

kiveen kohdassa 11/-1. Tähän nähden poikittaissuuntaisia perustuksia tuli esiin itä-länsi – suuntaisilla linjoilla n. 5 ja 8,5 (kartat 15 ja 19, vrt. dia 6544). Näin paikalle hahmottui osa samantapaisen ”huonetilallisen” rakennuksen pohjaa, kuin aiemmin paljastettu tilapäisen tapulin kivijalka. Tarkemmin sanottuna siitä on säilynyt hieman alle puolet sen itäpuoliskosta, mikäli paikalla ollut tapuli, kuten ilmeistä, on ollut pohja-alaltaan neliömäinen. Nykyisen jalkakäytävän kohdalla sijainnut rakenteen länsipuolisko on tuhoutunut aiemman katurakentamisen yhteydessä.

Ainoa eteläseinästä säilynyt kivi oli kohdassa n. 11/-1. Kooltaan, korkeusasemaltaan ja sijainniltaan se sopii hyvin osaksi hahmottuvaa kivijalkaa (kartta 19). Kivijalan yläpinta on ilmeisesti ollut vähintään tasossa noin +915 - 920, mikäli kohtien 2/0 ja 3/2 (kartalla 13) kivet ovat olleet kivijalan päällimmäisiä kiviä. Etenkin parhaiten säilyneen pohjoisseinän kohdalla kivijalka näyttää laaditun niin, että huomattavan kookkaiden kivien päällä on ylimmäisenä ollut selvästi pienempää kiveä. Juuri nämä ylimmät paikallaan pysyneet pienimmät kivet ovat voimakkaimmin kuumuuden haurastuttamia.

Pohjoisseinän ulkopuolella oli seinän suuntainen, noin metrin levyinen osin saven sekainen kiveys. Kiveys oli korkeimmillaan kivijalan vieressä (n. +893 – 896), hieman kivijalan yläpintaa alempana, ja laski loivasti pohjoiseen. Se tulkittiin tapulin perustuksen tukikiveykseksi. Tämän reunoilla oli paikoin puujäännettä (kartta 19, vrt. myös kartta 13, kohta 0/-2,5). Tämän palamattoman puun tulkinta jäi avoimeksi.

Kirjallisen kuvauksen (Snellmann 1737) ja karttapiirroksen (Vikar 1748) perusteella on kirkkomaalle kuljettu lännestä läpi tapulin. Vanhemmassa tapulissa läpikulku on siis ollut länsi –itä –suuntainen. Kaivaushavaintojen perusteella on jokseenkin mahdotonta osoittaa läpikäynnin suuntaa.

Pääosa alueen löydöistä oli täytemaan mukana tullutta sekalaista massalöytöainesta. Täytemaan seasta tavattiin laajalta alueelta sulanutta pronssimetallikuonaa, joka alimmassa palokerroksessa keskittyi noin 20 cm halkaisijaltaan olevalle alueelle noin kohtaan 5,5/-0,5. Kyseessä on tapulin palossa tuhoutuneista kelloista oleva metalli (alanumerot 344, 427, 452, 468, 482, 498, 521, 524, 527, 537, 543, 554, 691 ja 813). Kirjallisten lähteiden perusteella (ks. esim. Hautala 1975, s. 347 – 348) tiedetään, että sulaneiden kellojen metallia on kerätty talteen ja käytetty uuden kellon valamiseen. Tuo kello on vielä tallella ja tätä kirjoitettaessa näytteillä nykyisen kirkon eteisessä. Metallia talteen otettaessa on palaneen tapulin pohja aikoinaan käyty läpi varsin perusteellisesti, jolloin jäljelle on jäänyt vain pieniä määriä vähämetallista kuonaa. Kellometallin etsimisestä ja maan siirtelystä kertoo mm. se, että kuonapaloja tavattiin myös tilapäisen tapulin alueelta (nro:t 691 ja 813).

Metallikuonan ja 1822 palosta peräisin olevien hiilten lisäksi jäivät vanhan tapulin alueen löydöt vähäisiksi. Merkittävimpiä lienevät muutamat kolikot (nro:t 363, 503, 504 ja 547), joista vanhin vuodelta 1715 ja nuorin 1800-luvun alusta (Kustaa IV Adolf), jotka ajallisesti käyvät hyvin 1728 – 1822 käytössä olleen tapulin löydöiksi. Kolikoiden lisäksi maininnan ansaitsevat yksinkertainen pronssisormus (nro 489) ja kahva-/riparauta (nro 544). Näiden lisäksi valtaosa löydöistä oli erilaatuista massa-ainesta, pääasiassa nauvoja.

Kaksoiskammiohauta: Tilapäisen tapulin etelälaidan alta paljastui osin sen kanssa limittäinen luonnonkivistä muurattu kaksoiskammiohauta (kartat 16 – 17, 19, diat 6527,). Kammioiden pohjoissivu on noin linjalla 9 ja eteläsivu noin linjalla 12. Viimeksi mainittu on kirkkotarhan Kajaaninkadun puoleisella rajalla. Nämä pitkät sivut ja niihin nähden poikittaiset päädyt sekä keskellä ollut väliseinä muodostivat kaksoiskammion, jonka kokonaispituus on noin 8,7 metriä ja kokonaisleveys noin 3,5 metriä. Kammioiden sisäala on noin 2,8 x 3,7 metriä.

Rakenteen pohjoislaidalla oli säilynyt kylmämuurattujen luonnonkivien päälle kalkkilaastilla muurattu kahden tiilen korkuinen yläkerros, jonka pinta oli noin tasossa 902 – 903. Kajaaninkadun aitakaivannon pohja oli noin tasossa +680, hautaukset jäivät tuon tason alapuolelle. Kammioiden dokumentoitu syvyys oli siis noin 2,2 metriä (kartat 17 ja 19).

Väliseinän yläkerroksen tiilet oli aseteltu niin, että ylempi tiilikerros oli alemmaa kapeampi ja sijaitsi edellisen keskellä. Näin molempien kammioiden puolelle jäi kapeat olakkeet, joiden pinnasta tavattiin pohjois–etelä -suuntaisten puiden/lautojen jäänteitä (vrt. kuva 38084, kartta 19).

Kammioiden yläosaa kaivettiin kaivaustutkimusten aikana tasossa alaspäin. Ne oli täytetty enimmäkseen sekoittuneella maalla, lähellä ylätasoa oli tosin myös jokseenkin puhdas hiekkakerros. Sekalaisten ja suhteellisen vähäisten löytöjen joukossa (alanumerot 751 – 771) oli mm. pari tina-lyijysekoitteista nappia ja lasipullon sinetti, jotka on tuotu paikalle hautaa täytettäessä. Täytemaan erilaisuus tilapäisen tapulin paikalla olleeseen täytemaahan ja etenkin sen vähäinen palojätteen määrä viittaavat siihen, että hautakammiot on täytetty jo ennen viereisen tapulin tuhonnutta 1822 paloa. Todennäköisesti kammiot on täytetty joko 1770-luvulla, jolloin kivikirkko valmistui, tai 1790-luvulla, jolloin kirkkotarhaan hautaamisesta eräiden tietojen mukaan viimeistään luovuttiin.

Aivan kaivausten loppuvaiheessa kaivettiin kevytkaivurilla koeojaa tontin rajalle Kajaaninkadun suunnassa noin kohdasta 12/12 kohtaan 12/-1. Kapeassa koeojassa paljastui osakammion eteläseinämää (diat 6547-6549, 6551-2), mutta rakennetta ei tuolloin ollut mahdollista tutkia syvemmälle.

Loppukesällä tehdyn aita-kaivannon kaivun aikana 3.-18.9. ehdittiin itäisen kammion kadunpuoleinen seinämä kaivaa pois ennen arkeologin paikalle saapumista, mutta läntisen kammion kohdalla konekaivu tapahtui arkeologin seurattuna ja ohjatessa kaivamista. Tämä kammio pari vastasi rakenteeltaan kirkon eteläsakarän länsiseinustalla olevaa kammiohaudaa: seinämät muodostuivat yksinkertaisista luonnonkivistä tehdyistä ladelmista, joissa kivien väleissä oli käytetty ainakin jonkin verran laastia. Itäisen kammion täyttemaassa näkyi pari luunkatkelmaa ja mahdollinen arkkulaudan pala tekstiilijäänteineen, toisen kammion kaivetusta osasta ei luuta tai muitakaan jälkiä haudoista löytynyt – talteen saatiin vain vähän muuta sirpaleainestoa (kuvat 39162-39170).

Muut havainnot: Kaivausten loppuvaiheessa kevytkaivurilla tehtyä koeojaa jatkettiin länteen kohti risteystä. Kammiohaudan länsiseinän ulkopuolella sitä kaivettiin selvästi vanhemman tapulin perustusten tason alapuolelle. Koeoja jatkui Kirkkokadun suuntaisena pohjoiseen kohdasta 12/-2 aina kohtaan 2/-2 (ks. kartta 18).

Koeojan Kirkkokadun suuntaisen osuuden keski- ja pohjoisosassa tuli esiin kaikkiaan kuusi hautakuviota noin tasossa +712 - +714 (kartta 18). Siis lähes 1,5 metriä syvemmällä kuin vanhemman tapulin palokerros. Kyseessä ovat kirkkotarhaan ennen tapulin rakentamista, siis ennen vuotta 1728, tehdyt haudaukset. Niiden suunta, mikäli kapean koeojan pohjalta saatettiin havaita, oli lähinnä verrattavissa 1652 jälkeisen ruutuasemakaavan suuntaan.

Välittömästi eteläisimmän hautauksen eteläpuolella oli lähinnä jonkinlaisiksi peruskiviksi tulkittavat kolme luonnonkiveä, jotka muodostivat länteen jalkakäytävän alle jatkuneen itä – länsi - suuntaisen ”seinämän” (kartta 18, dia 6552). Kivien ylin mitattu kohta oli +801. Kivien molemmin puolin oli saven ja tiilensekainen kerros, jonka paksuus oli suurimmillaan noin 20 cm. Kerros oheni kivistä etäännyttäessä. Saven- ja mullansekaisesta kerroksesta tavattiin useita varsin iäkkäitä maallisia löytöjä mm. lasipikarin pohjapala (nro 394).

Kuvatun kiveyksen eteläpuoli samoin kuin koeoja itään kammiohaudan seinämään saakka oli useammassa kerroksessa olevaa peltoa, josta saatiin löytöinä eläinten luuta, keramiikkaa, veitsi ja Kristiinan(?) aikainen kolikko (alanumerot 569 – 588, dia 6553). Alimmasta peltokerroksesta otettiin maanäyte (näyte f). Noin kohdassa 11,5/-1 oli hautakuvioita muistuttava häiriö, jonka suunta tosin poikkesi haudoista (kartta 18, dia 6555 - 6557). Häiriö ulottui kaikkien kerrosten läpi aina pohjamaahan saakka tasolle +739. Kyseessä lienee lapiotyönä kaivettu maaperäntarkistuskuoppa, joka on kaivettu ennen paikalle tehdyn vanhemman tapulin rakentamista.

Alueen käyttöhistorian kannalta oleellista on, että peltokerroksia ei tavattu hautojen alueelta em. kiveyksen pohjoispuolelta. Tämän voi tulkita merkitsevänä sitä, että mainittu ilmiöiden rajakohta osoittaa tällä kohdilla vanhimman kirkkotarhan etelärajan. Kirkkotarhan aitaan rajoittuva alue olisi ollut viljelyskäytössä. Peltomaiden kerroksellisuus jää arvoitukseksi. Alimmasta peltokerroksesta otettiin maanäyte.

Alueen IIB rakenteiden ja löytöjen kuvauksen lopuksi on mainittava tilapäisen tapulin itäseinän ulkopuolella perustuksen kanssa samassa tasossa esiin kaivetut kivilaatat, jotka erottuvat mm. kartoissa 13 ja 19 noin kohdassa 10/7. Tasossa +948 ollut kivi on vaaleanharmaata ”Gotlannin marmoria” (nro 1054) ja tasossa +947 ollut kivi on aaltoilevina liuskoina lohkeilevaa hienojakoista punaista kiveä (nro 1053). Näistä ensimmäisen alapinnalta paljastui kiveen hakattu pyöreä medaljonki, jonka keskellä evankelista Matteuksen symboli ja alareunalla teksti *St. MATI*. Kyseessä on nykyisen kirkon eteisen seinässä olevan hautalaatan kadoksissa ollut kulma. Hautalaatta on alun perin sijainnut vanhan puretun puukirkon lattiassa. Toisessa kivessä ei hakkauksia erotu, vaikka se onkin alun perin ollut huolellisesti laattamaiseksi muotoiltu, mutta nyt pahoin rapautunut. Luultavasti nämä löydetty kivenkappaleet kuten myös eteisen seiniin muuratut kivilaatat ovat niitä hautakiviä, jotka A. H. Snellmanin mukaan olivat 1800-luvun puolimaissa kirkon lounaispuolella (Snellman 1887, s. 263).

Alue III - Kajaaninkadun puoleinen aitakaivanto

Kirkon Kajaaninkadun puoleiselle tontin rajalle rakennettavan aidan perustuksia varten tehtiin kaivanto 5.-18.9. Sijainnista ks. kartta 2. Kaivannon ääreisin itäpää on historialtaan ja rakenteiltaan vastaavaa kuin alempana esiteltävä Isonkadun puoleinen aitakaivanto. Ainoastaan alueen ääreisin länsiosa on alkuperäisen kirkkotarhan reunaa, pääosa on liitetty siihen ruutuasemakaavaan siirtymisen yhteydessä 1652. Ennen sitä alue mainitaan pelloksi. Kirkon eteläsakaran itäpuolinen nurkkaus esitellään alueen VII yhteydessä. Tärkeimmät havainnot liittyvät alueiden IIB ja VIb kivikammiohautoihin ja tapuleiden jäänteisiin. Nämä havainnot on esitelty ko. alueiden yhteydessä.

Alue IV - Isonkadun puoleinen aitakaivanto

Kirkon Isonkadun puoleiselle tontin rajalle rakennettavan aidan perustuksia varten tehtiin kaivanto 26.-29.8. Sijainnista ks. kartta 2. Alue ei ole koskaan ollut hautausmaana. 1600-luvun puolivälin kartoissa se on merkitty kirkkotarhan ja tonttien väliseksi alueeksi, paikalla on ollut ehkä peltoa, niittyä tms. Ruutuasemakaavan myötä alue muuttui katu- ja tonttialueeksi. Alueella on ollut asuin-

ja talousrakennuksia v:n 1822 kaupunkipaloon asti, jonka jälkeen se liitettiin osaksi kirkkotarhaa. Massanvaihtokaivannossa, joka ulottui 130-140 cm:n syvyyteen kirkkotarhan pinnasta mitaten, pintamullan ja sen alaisen täytehiekkakerroksen alta paljastuneet asutuskerrokset ulottuivat jokseenkin koko kaivannon alueella kaivaustasoa syvemmälle. Asutuskerros sisälsi sekä multaa että palojätettä, siinä oli tiiliä ja tiilenpaloja ja paikoin suurehkojakin kiviä, ilmeisesti paikalla olleiden rakennusten perustusten ja tulisijojen jäljiltä, mutta selviä rakenteellisia kokonaisuuksia ei kaivannon seinämässä ollut havaittavissa.

Kirkkotarhan töiden rinnalla edenneen Oulun kaupungin viemäri- ja katutyön valvonnan yhteydessä tehtiin joitakin havaintoja myös tältä alueelta. Näiden tuloksista ks. ao. tutkimuskertomus (Marika Hyttinen, Teija Oikarainen).

Alue V - Linnankadun puoleinen yläpiha

Kirkon pohjoispuoliselle pihalle tehtiin kaksi sadevesiviemärikaivantoa (ks. kartat 2 ja 2b). Näistä toinen nykyisen sakastin pohjoisseinältä viistosti koilliseen Linnankadun ja Isonkadun risteystä kohti (alue Vb) ja toinen kirkon pohjois- ja länsisakaroiden sisäkulmasta aluksi pohjoiseen pitkin pohjoissakaran seinustaa ja sitten kääntyen kirkon pohjoisen sisäänkäynnin editse koilliseen. Jälkimmäistä kaivantoa pidettiin arkeologien puolesta heti ongelmallisena, koska se kulkisi vanhan kirkon kuoriosan läpi. Ongelmaa sivuttiin alustavasti palaverissa, jossa läsnä oli rakennuttajan edustaja, vastaava mestari, Museoviraston edustaja ja nuorempi kaivausjohtaja. Osin tuon keskustelun pohjalta ja myöhemmän harkinnan tuloksena viemäriin linjaus muutettiin kulkemaan länteen kivikirkon länsisakaran pohjoisseinän vierellä ja laskemaan Kirkkokadulla olevaan kaivoon (alue Va). Myöhemmin kävi ilmi, että alkuperäinen linjaus olisikin kulkenut alueella, missä lopulta tehtiin runsaan metrin syvyinen massanvaihto pohjoissakaran länsipuolisen autopaikan ja sille johtavan ajotien perustamista varten. Tuo osa suunnitelmaa ei tullut kuitenkaan aiemmin esiin, ja näin arkeologiryhmä hukkasi yhden työviikon tutkimalla muutettua linjausta. Tuon työn kuluessa kuitenkin osoittautui, että vanhaan kirkkoon tehdyt hautaukset olivat syvemmällä kuin kaivantojen määräsyvyys. Tämän vahvistivat myöhemmin em. massanvaihtokaivantoja seurattaessa tehdyt havainnot. Toteutetun sadevesiviemäriin ja kirkon pohjoispuolisen pihatiekiveyksen välisen autopaikan massanvaihtokaivanto kaivettiin pääosin koneella. Tämä alue dokumentoitiin tasossa n. +900, jolloin tehdyt havainnot on liitetty alueen Va karttaan 22 ja käsitellään tässä yhteydessä.

Alue Va: Pohjoissakaran läntisestä sisänurkasta Kirkkokadulle johtavan viemäriputken sijainti merkittiin paikalleen ”kaivosta kaivoon” (vrt. kartat 2 ja 2b). Dokumentointia varten nollakohtaksi otettiin vanhan ilmoitustaulun pohjoispuolinen kaivonpaikka, josta metriluku kasvoi kohti

sisänurkkaa (vrt. kartat 20 - 22), jolloin kaivannon länsipää sijaitsi noin kohdassa 9,50 ja itäpää kohdassa 36. Alueen tutkiminen alkoi poistamalla pintamaata koneella. Työ aloitettiin kellotornin pohjoispuolelta, mistä se eteni jaksoittain kohti em. sisänurkkaa. Pihatien kohta ja loppupätkä Kirkkokadulle avattiin vasta kaivausten loppupuolella pääoven etutasanteen kaivamisen yhteydessä.

Varsin varhaisessa vaiheessa tavattiin sekä jälkiä pihakiveyksestä että pari kookasta kiveä, joiden vuoksi siirryttiin lapiokaivuun. Kivet noin kohdassa 12 osoittautuivat kuitenkin sekoittuneessa maassa olleiksi irtokiviksi. Selvempi kivipanos tavattiin kaivannon pohjoisprofiilissa kohdassa 19 – 20. Kookkaista nostannaisista koostunut kiviryppäs ei kuitenkaan muodostanut mitään varsinaista rakennetta. Kyseessä oli ilmeisesti vastaava kivikirkon rakentamiseen liittyvä rakennustelineen tukikiviryppäs, jollainen tavattiin mm. paitsi saman kaivannon itäpäästä sekä viereisen autopaikan massanvaihtokaivannosta että myös kuorin eteläpuolelta alueelta VII.

Kiviryppäiden kivet ovat kookkaita, enimmäkseen lohkopintaisia ja samaa harmaata kiveä kuin viereisessä kirkon kivijalassa. Nurkassa olleen kiveyksen keskellä oli syvä pyöreä paalunreikä, jonka halkaisija oli noin 30 cm ja joka ulottui lähes +800 tasolle (vrt. kartta 22, dia 6570-6571). Autopaikan alueella paljastuneen kiveyksen lomassa oli pystyssä olevan neliömäiseksi veistetyyn puun jäänteitä kohdassa n. 9,5/3. Osa viemärikaivannon itäpäässä olleista irtokivistä muodosti harvaa katkelmallista itä – länsi –suuntaista linjaa (esim. 6569), mutta kyse oli satunnaisesta ilmiöstä, ei vanhaan kirkkoon liittyvästä rakenteesta.

Viemärikaivannon länsipäässä välillä 13 – 16 tuli esiin puisen kammiohaudan kuvio (kartta 20, diat 6558 – 6559). Kammiohaudan koko on jokseenkin tarkasti 2,5 x 2,5 metriä. Sen suunta on päähilman suuntien ja näin vanhan kirkon mukainen. Kammion sisäpuolinen täytemaa oli vastaavaa sekoittunutta hiesua kuin ulkopuolinenkin. Haudan eteläkulmaan tehtiin koekuoppa (dia 6560), jossa hautausten taso paljastui hieman alle +850 tason korkeudella. Koekuopasta tavattiin yksi arkunkahva ja kolikko 1700-luvun alkupuolelta (nro 857). Hautaukset jäivät määräsyydyden alapuolelle, eikä niihin näin ollen enempää kajottu.

Kaivannon tasoissa ei havaittu muita kammioiden saati yksittäisten hautausten kuvioita. Maa oli sekoittunutta ja sekoittuneet kerrokset ja alueet vaihtelivat kaivannon eri osissa mutta niillä ei voitu havaita olevan mitään rakenteellista merkitystä. Kaivannon pohjoisreunalla kohdalla noin 27 oli pohjatasossa jokseenkin päähilman suuntainen poikkeama, jonka alueella sondeeraamiseen käytetty metallitikku upposi vaivatta selvästi syvemmälle kuin alueen ulkopuolella (dia 6563). Tämä voisi viitata kammiohautaan, mutta tämä oli selvästi määräsyydyden alapuolella.

Siellä täällä sekoittuneessa maassa oli yksittäisiä ihmisluita, jotka lienevät joutuneet erilleen eri rakennusvaiheiden aikana rikkoutuneista haudoista. Tällaisten luiden pieni kätkö tavattiin viemärikaivannon eteläreunalta aivan kivi­kir­kon perustusten vierestä kohdalta noin 22. Luista on tunnistettu ainakin 11 vainajan jäänteitä (Liite 1: Luumääritykset, s. 5). Kätköön oli kerätty vain suurimpia luita. Luiden analyysissa mainitun luiden vihertymisen ovat aiheuttaneet kuparikatolta sadeveden liuottamat ja maahan valuneet kuparisuolat. Vihreitä luita tavattiin myös muualta kirkon seinustoilta.

Kaivannon itäpäässä pohjoisprofiilin alaosassa tuli esille pääilmansuuntien mukainen itä-länsi – suuntainen tiilirivi, jonka yläpinnan korkeus oli n. +880 m. Tiilet oli ladottu kahteen kerrokseen, jotka molemmat olivat kahden tiilen levyiset (dia 6568) Vastaavat tiililadellmat tavattiin myös autopaikkojen alueelta, jossa oli kaksi runsaan metrin pituista kahden kerroksen tiiliriviä (kartta 22, dia 6573). Pohjois-etelä -suuntaisten rivien keskinäinen etäisyys oli puolisen metriä ja korkeustaso +900 - +904. Tiililadellmien välillä oli koskematonta pohjahiesua, muuten alue oli tasaisen sekoittunutta hiesua. Tiilien alla ei ollut luonnonkiviseinämää tai muuta rakenteeseen, kammiohautaan tms. viittaavaa. Myöskään hautauksia ei ollut heti näiden alla. Tiililadellmien tarkoitus jäi avoimeksi. Kyseessä voisivat periaatteessa olla hautausten/kammioiden yläosat, mutta tiilien alapuolinen rakenteettomuus ei tätä tue. Kuitenkin on huomattava, että ladellmien suunta on vanhan puukirkon mukainen. Korkeudeltaan ne ovat kutakuinkin samalla tasolla kuin viereiset kivi­kir­kon rakentamisvaiheeseen kuuluviksi tulkitut lohkokiviseinämät, mikä voisi viitata tiilien liittyvän tähän vaiheeseen.

Kaivannon alkupäässä noin välillä 9 – 15, linjan eteläpuolella tavattiin punaista karkeaa hiekkaa olevat juovat, jotka kaivettiin muotoonsa (kartta 20, diat 6561-6562). Ne paljastuivat mataliksi ojiksi, jotka olivat täyttyneet punertavalla palaneella karkealla hiekalla. löytöinä niistä saatiin lasia sekä palanutta tiiltä ja palaneita nauloja (koko alueen löydöt: alanumerot 841 - 913).

Tasalla 16,5 tuli esiin tasaisen nupukiveyksen länsireuna. Kyseessä oli kirkon seinänvierelle 1822 palon jälkeen tehty tasainen nupukiveys, jossa kulki myös kivi­kir­kon seinän suuntainen kookkaammista kivistä tehty matala kouru noin 1,5 metrin etäisyydellä seinästä (kartta 20, diat 6564-6565). Samainen kiveys jatkui yhtenäisenä lähelle nurkkaa, missä sen läpi oli kaivauduttu myöhempää sadevesiviemäriä tehtäessä. Samaisesta kiveyksestä tavattiin jälkiä myös Linnankadun profiilikaivannossa (ks. alue I) sekä Kajaaninkadun puolella alueen VIb yksittäisen kivi­kam­miohaudan luona (kartta 30). Puolisen metriä tämän pihakiveyksen alla tavattiin kivistä tehty matala kouru vajaan metrin päässä seinästä (mm. kartta 21, dia 6566). Kourun leveys oli puolisen metriä ja sen syvyys reunakivien yläpinnasta 15 – 18 cm. Toisin kuin ylempää kourua, ei tähän liittynyt laajempaa kiveystä. Kourussa oli vastaavaa punertavaa hiekkaa kuin em. ojamaisissa

juovissa. Myös löydöt olivat vastaavia. Kourun kivetty osuus päättyi hieman kirkon länsisakaran luoteisnurkasta länteen. Tämä alimmainen kouru yhdessä ojanteiden kanssa tulkittiin kivikirkon alkuperäiseksi sadevesiviemäriksi, joka olisi siis ollut käytössä 1822 paloon saakka.

Kaivannon itäpäässä kirkon sisänurkassa paljastettiin puinen sadevesikaivo, jonka suunta oli nykyisen kirkon mukainen (kartta 22). Tasanurkkasalvoksin tehdyn kehän ulkomitta oli 152 x 156 cm. Esiin kaivettu korkeus oli noin 80 cm. Kehään käytettyjen mäntylankkujen koko oli 210 x 50 mm. Yhdestä lankusta otettiin kappale näytteeksi (näyte q). Kehän koillisnurkassa oli molemmilla syrjillä pystyt tukilaudat. Kaivon kansi sijaitsi noin 70 cm maanpinnasta eli korkeudella noin +900 – 920. Kaivoon johti etelästä kirkon pohjoisseinän luota laudoista tehty alas kapeneva ränni, jonka yläosa oli vajaat 20 cm maanpinnan alapuolella. Kaivon takaseinässä oli lovi kourua varten. Vaikka rännin yläpäässä oli hiiltä ja palojätettä, se tuskin on peräisin 1822 paloa edeltäneeltä ajalta. Edelleen vaikka kaivon kansi on hieman 1822 jälkeen tehdyn nupukiveyksen alla, viittaa tuon kiveyksen yläpuolelle ulottuva kouru siihen, että kaivo on tehty myöhemmin. Nurkkaan myöhemmin asetettu kivikouru ja tehty konekaivu sotkivat alueen niin, että nupukiveyksen yhtenäisyydestä kaivon päällä ei enää saatu täyttä selkoa.

Lopuksi alueelta Va mainittakoon keltaista pigmenttiä sisältävä näyte (näyte s). Se tavattiin täytemaasta nupukiveyksen ja sen alapuolella olleen vanhemman kourun väliltä. Kyseessä on ilmeisesti väriaine, jota käytettiin kirkon maalaamiseksi 1822 palon jälkeisen uudelleenrakentamisen aikana.

Alue Vb: Sakastin pohjoisseinustalle tulleen viemärikaivon tavoitesyvyys oli 1,5 m tulevasta maanpinnasta. Kaivosta koilliseen lähtevä putki tuli lähes samaan syvyyteen. Kaivausten aikana viemärin linja kaivettiin auki koneella. Pihatien kiveyksen ja sakastin seinän välissä tavattiin lähellä pintaa runsaasti kookkaita lohkottuja kiviä, jotka olivat samaa harmaata kiveä kuin kirkon perustuksissa olevat. Kaivannon itä- ja pohjoisreunalla hahmottui varsin pian luonnonkivistä tehty säännöllinen kiveys, joka jatkui alas siistinä kylmämuurattuna seinänä (vrt. kartta 23). Kaivantoa täyttänyt sekoittunut maa ja lohkokivet poistettiin ahtaasta kaivannosta kone- ja lapiotyönä niin, että kaivannon pohjaa päästiin tarkastelemaan tasossa n. +810 aivan pohjoisreunalla olleen seinämän viereltä. Tuolloin paljastui tuttu hautauksen paljastava maatuneen arkunseinän viiru. Paikalla ollut kivinen päälmansuuntien ja vanhan kirkon suuntainen kammiohauta oli eteläosaltaan tuhoutunut nykyistä kivikirkkoa rakennettaessa. Kammion itä-länsi –suuntainen ulkopituus oli noin 3 metriä ja sisätilan pituus noin 2,4 metriä. Muita seiniä alempana paljastunutta länsiseinän pohjoispäätä oli säilynyt noin 1,3 metrin pituudelta. Korkeutta säilyneellä seinämällä oli enimmillään noin 150 cm, mikä on ilmeisesti varsin lähellä kammion alkuperäistä korkeutta. Syksyllä viemärin asentamisen aikana kammiohaudan kohdalta tuli kaivannon seinämästä

täytemaasta esiin 3 kalloa ja reisi- ym. raajojen luita. Kaivantoa avarrettaessa ja osin pohjaa syvennettäessä tavattiin lisää – ilmeisesti kammiohaudan pohjalle muinoin peitettyjä – irtoluita: 5 kalloa sekä raajojen luita.

Pihan tiekiveyksen itäpuolella paljastui sen vierellä osin matalan sähkökaapelikaivannon rikkoma luonnonkiviseinä päähänsuuntien mukaan pohjois-etelä –suunnassa. Kyseessä oli edellä kuvatun itäpuolella sijainneen kivisen kammiohaudan itäseinä. Sen kivien korkein kohta oli +909. Pihatiekiveyksen alla ollut kammiohauda tuli esiin myöhemmin kesällä (5.8.) sadevesiviemärin asentamisen aikana, jolloin avattiin aiemmin kaivamatta jätetty polun kohta sekä avarrettiin ja syvennettiin kaivantoa. Polun alla olleen kammiohaudan pituus itä-länsi-suunnassa oli noin 2,8 metriä. Siinä oli noin 1,3 metrin syvyydessä polun pinnasta mitaten (n. tasolla + 830) vierekkäin kahden aikuisen vainajan luut päät lännessä (kartta 24). Näiden alla jalkopäässä oli sekaisin useiden vainajien luita, mm. 6 kalloa. Tästä kammiohaudasta n. 3,5 m itään kaivannon pohjalla (Noin tasolla +800) erottui itä-länsi-suuntainen arkun jälki ja siinä paikoillaan oikea olkaluu ja vasen reisiluu. Nämä ja muut viemärikaivannon alueelta löytyneet luut haudattiin viemärin asentamisen aikana polun länsipuolelle, sadevesikaivon viereen.

Vaikka kaivannon profiileissa näkynyt maa oli sekoittunutta, erottui siinä kerrallinen, joko kivikirkon rakentamista 1770-luvulla tai 1822 paloa ja sen jälkeisiä pintamaita vanhempi käyttötaso katkelmallisena tummana juovana. Pohjoisprofiilissa heti kammion itäseinän itäpuolella käyttötason korkeus oli +912. Se oli siis jokseenkin samalla korkeudella kuin viereisen kammion ylätaso. Tästä 2,5 metriä itään pitkin kaivannon pohjoisprofiilia oli juovan korkeustaso +862, tästä metri itään +835, tästä metri itään +828 ja tästä metri itään +812. Tuon jälkeinen alue oli jo kunnostustöiden alussa kaivettu pois. Havaitun käyttötason alapuoli oli kauttaaltaan sekoittunutta täytemaata. Sen alapuolelta oli jälkiä alemmasta ja siis edellisistä iäkkäämmästä käyttötasosta. Sen korkeus kaivannon keskikohdassa, noin 3,5 metriä kammioista itään, oli noin +821 eli noin 40 cm ylempää käyttötasosta. Viimemainittu lienee lähinnä alkuperäistä maanpintaa.

Nykyisen sakastin ja Linnankadun väli: Kirkon pohjoispuoliselle yläpihalle johtavan uuden pihatien/-polun massanvaihdon kaivu valvottiin loppukesällä (6.8.). Kaivanto sijoittui sakastin ja Linnankadun välille tulevan uuden pihatien kohdalle; välittömästi em. sadevesiviemärikaivannon pohjoispuolella (vrt. kartta 24). Kaivannon länsiosassa tuli täytemaasta esiin tason +800 yläpuolelta koko joukko irtokalloja ym. luita. Näistä harvakseltaan löydetyistä luista erottui kaivannon pohjoisnurkassa tiivis useita kalloja sisältänyt luukätkö noin tasolla + 800 - +825. Keskeltä tätä kaivantoa, noin 9 metrin päässä sakastin ulkonurkasta, tuli esiin tasolla +827 - +840 kaksi vierekkäistä itä-länsi-suuntaista arkuhautausta, vainajien päät lännessä. Hautaukset olivat hivenen päällekkäin, pohjoisempi ylempänä kuin toinen. Eteläisemmän etelälaidalla, jalkopään kohdalla oli

arkun kahva, tuttua muotoa. Kaivannon pohjoislaidalla havaittiin tasolla +788 - +812 liki 2,5 metriä pitkän puuseinämän jälkiä, jotka osuvat jo toukokuussa Linnankadun muurikaivannon seinämässä todetun kammiohaudan kohdalle – tässä siis kammion eteläseinä.

Mainittu puiseen kammion eteläseinä ja molemmat arkkuhautaukset, samoin kuin viereisen sadevesiviemärikaivannon itäpäässä ollut arkkuhautaus, eroavat hieman viereisten kivikammiohautojen suunnasta (vrt. kartta 24). Molemmat kivikammiot on päällmansuuntaisen vanhan puukirkon mukaisia, kun taas muut mainitut haudat lähenevät nykyistä ruutuasemakaavan suuntaa. Alueen irtoluukätököt ovat tulkittavissa kirkkotarhan alueella aiemmin tehtyjen muutostöiden yhteydessä esiin kaivettujen ja tuolloin uudelleen haudattujen vainajien jäänteiksi. Kaikki tältä alueelta löydetty luut haudattiin alueen pohjoisnurkan luukätkön yhteyteen.

Kivikirkon pohjoissakaran ja sankarihaudan väli sekä kirkon pohjoisoven edusta (14.-15.8):

Kaivannon länsiosa kirkon pohjoissakaran länsiseinän tasalle asti oli jo kaivettu kun aluetta päästiin havainnoimaan. Kaivannon luoteisseinämässä oli nähtävissä ilmeisen kammiohaudan seinää, jossa oli tiililadelmaa, ja kaivannon pohjalla n. tasolla + 850 n. ½ m:n päässä tuosta jäännöksestä näkyi irtokallo (kartta 34, ks. kuva 39146). Vajaa metri tästä kaakkoon kaivannon pohjalle kaivetusta koekuopasta tuli esiin päällmansuuntien mukaisen itä-länsi –suuntaisen arkun laittaa ja arkussa olleita luita n. tasolla + 830. Ilmeisesti kammiohaudaa/hautoja varten aikoinaan tehdyn kaivannon reuna näkyi selvästi tämänkertaisen kaivannon seinämässä em. tiililadelman pohjoispuolella liikutellun maan ja kovan pohjahiesun rajana; pohjahiesu ulottui tässä n. tasolle + 900. Tämänkertaisen kaivannon pohjalla pohjahiesun ja kaivellun maan raja oli suunnassa itä-länsi, ts. vanhan kirkon pitkittäisseinän suuntaisena (ks. kartta 34, kuva 39146).

Lähellä nykyisen kirkon pohjoissakaran nurkkaa erottui vinosti kaivannon poikki liki pohjois-etelä-suuntaisena kulkeva 40-50 cm leveä juonne ympäristöä likaisempaa maata, jossa oli jonkin verran kiviä ja juonteen eteläosassa tiiliä ja tiilenkappaleita (kartta 34). Tiiliä näkyi tällä kohdalla lisäksi pystysuorahkona latomuksena myös kaivannon eteläseinämässä. Tämä juonne näytti ulottuvan puhtaaseen pohjamaahan syvemmälle kuin sekoittunut maa keskimäärin tällä alueella.

Kaivannon pohjoislaidalla em. juonteen tienoilta sankarihautakummun kaakkoispään tasalle asti oli täytemaassa sekalaisen kokoisista kivistä – joukossa isohkojakin, yli puolimetrisiä – koostuvaa epäsäännöllistä kivikkoa, joka näytti jatkuvan vielä kaivannon pohjoispuolelle, sankarihautakummun alle.

Tästä kivikosta poikkesi selvästi sankarihaudan kaakkoispään kohdalta pohjois-etelä-suunnassa kohti kirkon oven kaakkoisreunaa suuntautuva lähes 2 metriä leveä kiveys, joka näytti jatkuvan

myös sankarihautakummun alle (kartta 34). Kiveyksessä oli 2-3 kiveä rinnakkain siten, että suurimmat kivet olivat reunoilla; päällekkäin kiviä oli 2-3 kerrosta. Kiveyksen itäreuna erottui erityisen selvästi, sillä sen itäpuolella ei täytemaassa ollut montakaan kiveä. (diat 6589-6592). Sankarihaudan kaakkoispään kohdalla vajaat 2 metriä tämän kivipanoksen itäpuolella havaittiin noin tasolla +850 suorakulmaisen puurakennelman, ilmeisesti kammiohaudan nurkan jäännöksiä; siinä oli nähtävästi jäljellä vähän pääilmansuuntien ja vanhan puukirkon suuntaisen hautakammion itä- ja eteläseinää. Haudan vaurioituminen näytti liittyvän kivipanoksen rakentamiseen - kiviperustus oli kaivettu paikalla jo aiemmin olleen haudan läpi. Tämä voidaan luonnollisimmin tulkita niin, että kyseessä on 1680-luvulla toteutetun puukirkon jatkamisen yhteydessä rakennettu uusi kuoriin itä- eli päätyseinän perustus.

Ylempänä mainittu likamaajuonne osuu niille tienoin, missä kirkon itäpäädyn olisi pitänyt sijaita ennen 1680-luvulla tapahtunutta kirkon laajentamista eli jatkamista, mikäli esitetty tulkinta pitää paikkansa. Juonteen suunta ei tosin ole aivan yhteneväinen uuden päätyseinän perustuksiksi tulkittuun kiveyksen kanssa, mutta ei voitane sulkea pois sitä mahdollisuutta, että tämä jälki liittyy tavalla tai toisella kirkon entiseen päätyseinään.

Rikkoutuneen kammiohaudan nurkasta 4-5 metriä etelään, runsaan kahden metrin päässä mainitusta kiviperustuksesta noin tasolla + 860 tuli näkyviin 75 cm pitkän lapsenarkun ääriviivat. Arkku sisältöineen jäi paikalleen, koska tämä taso oli tässä kohden massanvaihtokaivannon tavoitesyvyys. Säilynyt hautaus näyttää tukevan em. käsitystä jatkettun puukirkon itäpäädyn sijainnista. Joka tapauksessa kirkon itäpäädyn on täytynyt sijaita tämän lapsenhaudan länsipuolella sillä kirkon kuoriin tuskin olisi tehty yksittäistä lapsen arkkuhautausta.

Yksittäiset koekuopat: Yläpihalle oli suunniteltu lisäksi joitakin istutuksia sekä valaisinpylväitä, joiden kohdille tehtiin koekuopat. Sankarihaudan ja kirkontornin välillä pihakiveyksen pohjoispuolella olevan valaisinpylvään paikka samoin kuin istutettavan kuusen sija tutkittiin kevytkaivurin avulla. Kummastakaan ei tavattu merkittäviä rakenteita tai löytöjä. Kellotornin pohjoisseinän viereinen istutuksen paikka tutkittiin viemärikaivannon yhteydessä. Paikalla oleva kammiohauta on kuitenkin syvemmällä kuin istutuskuopan pohja. Kevyt koneella tehtiin myös pieni koekuoppa sankarihaudan eteläpuolelle pihatien ja sankarihaudan väliselle kentälle kohtaan, missä tiekiveys ja haudan reuna muodostavat terävän kiilan, siis kentän itäkulmaan. Noin puolen metrin syvyydessä tavattiin kookkaita luonnonkiviä. Kivistä paljastettiin vain pintaa, eikä niiden havaittu muodostavan selvää rakennetta. On kuitenkin huomattava, että ne sijaitsevat jokseenkin puukirkon pohjoisseinän ja sen sakastin tienoilla.

Alue VI - Kajaaninkadulta pääoven eteen johtavat käytävät

Kajaaninkadulta kirkon pääoven etutasanteelle läheltä Kajaaninkadun ja Kirkkokadun risteystä lähteväksi suunnitellusta lyhyemmästä ja jyrkemmästä luiskasta luovuttiin kokonaan (suunniteltu alue VIa). Sen kohdalla tavattiin pian pintakerrosten poiston jälkeen jäänteitä tapulin kivijalasta. Tämä kirkkotarhan em. risteystä lähinnä oleva kulma käsiteltiin edellä yhtenäisenä alueena IIB, ns. tapulien alue.

Kajaaninkadulta kirkon pääoven etutasanteelle lähempää korttelin keskiosaa loivasti kaartuva luiska toteutettiin sen sijaan lähes alkuperäisen suunnitelman mukaan (alue VIb, vrt. kartat 2 ja 2b). Lyhyestä luiskasta luopumisen ja läheltä kirkon eteläsakaran länsiseinää tavatun kivisen kammiohaudan vuoksi luiskan Kajaaninkadun puoleista päätä päädyttiin siirtämään sijansa verran länteen. Luiskan perustaminen vaati massanvaihdon, jonka syvyydeksi oli alun perin määrätty 1,5 metriä. Leveydeltään parimetrinen luiskan kaivaminen tehtiin ennen pääoven etutasanteen kaivamista.

Luiskan kaivamisen lisäksi pintamaita poistettiin ja pihan profiilia muutettiin alueella niin, että aiemmin kirkon seinän viereltä tasaisena lähelle tontin reunaa jatkunut ja jalkakäytävän viereltä selvänä törmänä vanhaan pihatasoon noussut piha viistottiin niin, että maanpinta laskee eteläseinästä suoralinjaisena lähes Kajaaninkadun tasalle. Tehty pihan viistoaminen kohdistui paria poikkeusta lukuun ottamatta rakenteettomiin sekoittuneisiin täyttömaihin. Poikkeukset ovat yksittäinen kivikammiohauda lähellä kirkon eteläsakaraa sekä puusta tehty kookas arkkumainen rakenne tilapäisen tapulin itäpuolella.

Massanvaihtokaivannon konekaivu aloitettiin pääoven etutasanteen eteläpuolelta. Kaivannon pohjoisprofiilissa tavattiin tällöin jäänteitä kylmämuuratusta kammiohaudasta. Vain haudan etelänurkka ulottui luiskakaivannon puolelle, joten pääosin hauda päästiin dokumentoimaan vasta etutasanteen massanvaihtokaivannon kaivamisen aikana (ks. alue VIII). Vanhan kirkon suuntaisen kammiohaudan eteläpuolella havaittiin kaivannon pohjalla puukehikkoisen kammiohaudan osin pohjahiesuun kaivettu sija, jonka pohjoisseinä rajoittui em. kiviseen kammioon. Kummankin kammion hautausvyvyys oli alempana kuin konekaivun tavoitetaso. Kammiohautojen eteläpuolelta löydettiin sekoittuneesta hiesusta yksi Kaarle XI aikainen kolikko (nro 1018).

Puukehikkoisesta kammioista noin neljän metrin päässä tavattiin kaivannon pohjalla kaksi arkkuhaudasta, jotka jätettiin tutkimatta (kohdassa –1/7). Koska alkuperäinen mäki, jolle kirkko on rakennettu, vietti loivasti kaivannon suuntaan, oli jatkossa odotettavissa runsaammin hautauksia yhä lähempänä pintaa. Niinpä tuon jälkeen luiskan kaivussyvyyttä nostettiin yhden metrin paksuista

massanvaihtoa vastaavaksi. Pihan profiilin muuttumisen vuoksi kaivussyvyys oli kuitenkin paikoin suurempi. Tavoitesyvyyden nosto edesauttoi työtä niin, että konekaivu eteni suhteellisen nopeasti kymmenkunta metriä. Tuolla matkalla tuli esiin vain vähäisiä merkkejä kahdesta kammiohaudasta ja arkkuhaudasta.

Lähestyttäessä luiskan Kajaaninkadun puoleista päätä oltiin lopulta tilanteessa, jossa massanvaihtokaivannon syvyys alitti aikoinaan tehtyjen hautausten tason. Noin 20 m² alueelta tavattiin 61 hautausta (kartat 26 – 29, Liite 1: luumääritykset, haudat 2 - 62). Alueelle jäi vain kolme yksittäistä hautaa tai haudan osaa, jotka sijaitsivat alempana kuin kaivannon tavoitesyvyys ja jotka näin ollen jäivät alkuperäiselle paikalleen.

Tutkituissa 61 haudassa on jäänteitä kaikkiaan 68 vainajasta (Liite 1: luumääritykset, s. 8 – 10, haudat 2 - 62). Hautoja, joissa vainajien luita ei ollut säilynyt lainkaan oli yhdeksän. Niukasti tai kohtalaisesti luita oli 23 haudassa ja kohtalaisesti 20 haudassa. Muutamassa hautauksessa oli useampi kuin yksi vainaja. Vainajista aikuisia on 28, joista miehiä ainakin 12 ja naisia ainakin viisi. Nuoria (12 – 20 v) on 3. Lapsia (3 – 12 v) ja infantiileja on yhteensä 35. Näiden joukossa on myös yksi syntymätön sikiö.

Haudat olivat pääsääntöisesti arkkuhautoja. Arkut olivat maantuneet, eikä niistä juurikaan saatu esiin rakenteellisia ominaisuuksia. Muodoltaan arkut olivat enimmäkseen kaksostrapetsoideja tai suorakulmaista läheneviä. Arkut on koottu naulaamalla leveistä laudoista. Parin arkun pohjassa tai alla oli jäänteitä arkkua hieman leveämmistä poikkipuista (haudat 56 ja 61). Poikkeuksellinen haudaus oli suorakulmaiseen laatikkoon (n. 30 x 135 cm) asetellut nuoren aikuisen luut (hauta 3). Valitettavasti tämän päällimmäisenä ollut kallo sekoittui konekaivuun toiseen kalloon. Melkoisella varmuudella kyseessä kuitenkin on alueelta tavattu nuoren miehen kallo (Liite 1: luumääritykset, s. 6, alue VI b konekaivu, kallo 1).

Alueelta talteen otetut löydöt käsittävät alanumerot 919 – 1033. Arkkujen naulat olivat yleisin hautoihin liittyvä löytömaterialiaali. Merkille pantavaa on, että alueelta ei tavattu ainuttakaan arkunkahvaa. Tekstiilipalasia ja niihin liittyviä kupari-/pronssilankakoristeita ja nuppineuloja tavattiin 25 haudasta. Näistä 15 oli lapsenhautoja. Muutamissa lasten tai pienokaisten hautauksissa oli jäänteitä pääkoristeista ja myssyistä. Haudan 15 infantiilin täysin maantuneen keskivartalon ympärille oli kiedottu vaaleista lasihelmistä tehty vyö ilmeisesti sitomaan kapaloita tms. vaatetta. Haudan 23 vastasyntyneen pään luona oli brokadinauhaa. Haudan 34 naiselta tavattiin alueen ainoa sormus, yksinkertainen pronssisormus. Haudan 20 nuori aikuinen mies lie saanut surmansa pyöreästä lyijyluodista, joka tavattiin rintakehän vasemmalta puolen, sen yläosasta. Lisäksi miehen

oikealla kupeella oli nahkakukkaro. Tuolta tavattiin vain kahdesta haudasta (33 ja 36). Näistä toisessa (33) oli lisäksi kuusenhavuja.

Irtolöytöinä hautojen täyttömaasta tai hautojen välisestä sekoittuneesta maasta tavattiin mm. pari pronsista kirjain-/numerohelaa, jokunen lasin- ja keramiikanpala sekä pari liitupiipun kappaletta ja kolme kolikkoa. Kolikoista kaksi on kuparirahoja, toinen on Kaarle XI ja toinen Kristiinan aikainen. Kolmas kolikko on kaivausten vanhin. Se on ½ äyrin hopeakolikko vuodelta 1592 (alanumero 1028) . Se on sekoittuneesta maasta haudan 21 alta. Kokonaisuutena löytöjen määrä alueella jäi hyvin niukaksi. Haudat olivat pitkälle maatuneita ja selvästi huonokuntoisempia kuin nykyisen kirkon sisällä 1996 kaivetut haudat.

Kirkon eteläsakaran länsiseinän tuntumasta, lähimmillään vain pari metriä seinästä, tavattiin luonnonkivistä kylmämuuratun kammiohaudan yläosa noin tasolla +890 (kartta 30). Muutama paikallaan ollut tiili ja kalkkilaastin jäänteet osoittivat, että haudanseinämien ylin kerros oli tehty samaan tapaan tiilistä kuin tilapäisen tapulin eteläseinän alle jäänyt kaksoiskammiohautakin, joten kammion yläpinta kaksine tiilikerroksineen on ollut hieman yli +900 tasolla. Nykyisen asemakaavan suunnassa olevan itä – länsi -suuntaisen haudan sisämitta on 3 x 2,5 metriä. Syvyyttä haudalla osoittautui olevan runsaat 2 metriä Tämän yksittäisen kammion eteläseinä paljastui vasta kesän lopulla massanvaihtokaivantoa tehtäessä (kartta 31). Tuolloin seinän havaittiin olevan aivan kirkkotarhan tontin rajalla. Kammion hautatason todettiin tuolloin olevan noin +680 - +700 korkeudella. Tämä merkitsee, että vainajat lepäävät noin metrin nykyistä jalkakäytävän tasoa alempana. Kammiohaudan täytemaasta tavattiin mm. yksi Kristiinan aikainen kolikko (nro 1033).

Hautojen lisäksi alueelta tehtiin havaintoja myös alkuperäisestä maanpinnasta, nykyisen kirkkotarhan aiemmasta viljelykäytöstä ja vanhasta kirkkotarhasta. Luiskakaivannon kirkonpuoleisessa profiilissa nykyisen kellotornin keskikohdalla noin kohdassa 2/14 oli säilynyt pieni ala alkuperäistä maanpintaa, jonka korkeustaso oli noin +830. Lähimmät havainnot hautakuvioista ovat noin +780 – +800 korkeudella eli 30 – 50 cm tuon kerrallisen maanpinnan alapuolella. Toinen havainto alkuperäisestä maanpinnasta on kohdasta 6,10/20,20, missä tuo korkeus oli noin +820 paikalla olleen kiven kupeessa (kartat 28-29, dia 6576). Luiskan kadunpuoleisessa päässä haudat oli osittain kaivettu peltokerroksen läpi (diat 6575). Peltokerroksen korkein mitattu kohta oli +822. Pellosta otettiin maanäyte (näyte g). Ainakin haudan 36 kuoppa oli kaivettu peltokerroksen läpi. Toisaalta on huomattava, että hauta 29 sijaitsi osittain samaisen peltokerroksen päällä. Tämä osoittaa, että aluetta on korotettu pian sen jälkeen, kun kyseinen alue on otettu hautauskäyttöön.

Kartassa 28 ja etenkin kartassa 29 näkyy hautauksia, joista osa joko noudattaa tai lähenee nykyisen ruutuasemakaavan suuntaa. Muutamat haudat ovat sen sijaan jokseenkin päälmansuuntien ja siis vanhan kirkon suuntaisia. Selvimmin näitä ovat haudat 32, 39 – 42, 48, 58 ja 62. Nämä kaikki ovat korkeustasoltaan 10 – 50 cm alueella hahmottuneen alkuperäisen maanpinnan alapuolella. Näiden kanssa samansuuntainen hauta 35 sijaitsee ruutukaavan suuntaisen haudan 36 päällä, eikä ilmeisestikään ole jälkimmäisen romahtamisen vuoksi alkuperäisessä suunnassaan. Kun näiden vanhan puukirkon suuntaisten hautojen sijoittumista tarkastellaan lähemmin, havaitaan niiden olevan pohjoiseen kohdassa 8,60/23,50 olleesta pystyvuosta (kartta 29, dia 6576). Kyseessä oli kiven vierellä olleen teroitettun pystypaalun maatonut jäännös, jonka yläpäälle mitattu korkeus oli +801 ja alapäälle mitattu +757. Paalun vieressä olleiden kivien välissä oli karkeaa hiekkaa noin +810 korkeudella. Hiekka oli samantapaista karkeaa punertavaa soransekaista maata, mitä esiintyi etenkin Linnankadun profiilissa alemman käyttötason ja pohjahiesun välillä kohdissa, missä alkuperäinen maanpinta ei ollut rikkoutunut. Sitä tavattiin paikoin myös muualla pienissä koskemattomissa alkuperäismaanpinnaksi tulkituissa kohdissa.

Luiskakaivannon ja tapuleiden alueen välissä paljastui pihaa tavoitetasoonsa koneellisesti viistettäessä poikkeuksellisen kookkaan arkkurakenteen jäänteet alueella 7-8/7-11. Tavanomaisen arkkuhautauksen tapaan siitä erottui aluksi reunalautojen maatuneet viirut. Tavanomaisesta poikkesi hautakuvion koko. Sen pituus oli noin neljä metriä ja leveys suurimmillaan noin yksi metri. Rakenteen pohjoiskylki oli kaatunut hieman sisäänpäin ja oli jokseenkin suora. Eteläkylki sen sijaan oli pysynyt alkuperäisessä kuosissaan. Sen mukaan paikalla on ollut lähinnä kaksoistrapetoidin muotoinen kookas arkku. Tämän vahvasti myös kaksi rakenteeseen tehtyä poikittaista kaivantoa. Toinen tehtiin lähelle itä-/jalkopäätä (n. 7-8/10) ja toinen hieman keskikohdan länsipuolelle (n. 7-8/8,5). Ne paljastivat tavallista arkkulautaa paksummasta puutavarasta tehdyn tukevarakenteisen arkun, jonka sisällä ei ollut jälkiä hautauksesta. Itäpään kaivannon kohdalla rakenteen leveys oli noin 75 cm, läntisemmän kaivannon kohdalla leveyttä oli runsas metri (jopa n. 120 cm). Korkein reunaviirulle mitattu taso +861 oli kuvion pohjoisreunalla. Ilmeisesti reunat ovat olleet alun perin hieman korkeammalla. Hieman vinolle pohjalle mitattiin tasot +831 - +840. Rakenteelle on vaikea löytää selitystä. Sen tietyt piirteet sopivat niihin tietoihin, joita on Sara Wacklinin kuvaamassa isossa ns. hätä- tai tilapäishaudassa kirkkoon johtavan polun vierellä (ks. Sata muistelmaa Pohjanmaalta, etenkin vuoden 1989 painos, s. 6 selityksineen).

Mainittakoon tässä yhteydessä vielä pintamaan poiston jälkeen paljastuneet kirkon seinän suuntaiset sadevesikouru- ja pihakiveykset, jotka oli toteutettu vastaavalla tavalla kuin laajemmin esiin kaivetut kiveykset alueella Va (ks. kartta 30) sekä kellotornin eteläseinän istutuksen kohdalle tehty koekuoppa, josta tavattiin pelkkää sekoittunutta hiesua.

Alue VII - Jätekatoksen paikka

Kirkon kuorisakaran ja eteläsakaran kulmaukseen oli suunniteltu jäteaitaus ja sen viereen ajokiveys. Näiden perustamista varten tehtiin lopulta metrin syvyyteen ulottunut massanvaihto koko kulmauksen alalta yhdeksän metrin päähän kirkon eteläsakaran itäseinästä. Vuoden 1996 kellaritilojen laajentamisen yhteydessä tehdystä kaapelikaivannosta tavattiin hautauksiin viittaavia luulöytöjä läheltä kuorin eteläseinää (Kehusmaa 1997, kartta 3), joten oli jokseenkin varmaa, että alueella on hautoja. Avoin kysymys oli, ovatko haudat syvemmällä kuin rakentamisen edellyttämä kaivussyvyys. Alkuperäistä perustamissyvyyttä vähennettiin neuvottelujen jälkeen heti ensimmäisten hautahavaintojen jälkeen.

Kirkkotarhan aidan tukikiveyksen vaatima kaivanto mukaan lukien oli alueen VII kokonaispinta-ala noin 100 m². Pääosin arkeologisena kaivutyönä tästä tutkittiin 65 neliötä. Tarkemman tutkimusalueen ulkopuolelle jäi pieni kaista n. 10 m² kirkon kuoriosan seinän vieressä, missä oli tikkaiden perustus sekä kellarin sähkökeskukseen johtava kaapeliniippu kaivantoinen. Tämä alueen myöhempi kaivu seurattiin, jolloin se todettiin pääosin tuhoutuneeksi, muutamia irtonaisia luita löydettiin. Toinen, edellistä laajempi alue, joka jouduttiin työmaajärjestelyjen vuoksi jättämään konekaivun seurannan varaan, oli alueen Kajaaninkadun puoleinen reuna.

Alueen tutkiminen aloitettiin konekaivulla. Pintakerrosten poiston jälkeen esiin tullutta täytemaata poistettiin pitkin tasaisin, 20 – 30 cm syvin kauhanvedoin. Viistosti sisänurkasta vedettäessä kauha vaurioitti useita hautoja, joiden jäänteet kerättiin talteen, mutta hautojen tarkkaa sijaintia ja lukumäärää ei enää kyetty dokumentoimaan. Samoin kävi avatun alueen Kajaaninkadun puoleisella sivulla, alueen seinänpuoleisella kulmalla. Molemmat alueet erottuvat haudoista tyhjinä kohtina kartassa 32.

Alueelta kaivettiin ylös kaikkiaan 64 vainajan jäänteitä. Alue jouduttiin tutkimaan lapio- ja lastatyönä runsaassa kahdessa päivässä, joten dokumentointi rajoitettiin minimiin. Hautojen sijainti ja korkeus kirjattiin ylös (kartta 32 sekä Liite 1: luumääritykset, s. 11-12) ja harvat esinelöydöt talletettiin (löydöt 1034 – 1048). Fyysisen antropologian kursseja käyneet kaivajat pyrkivät määrittämään vainajan sukupuolen ja iän (Liite 1: luumääritykset, s. 11-12). Määrityksissä pyrittiin pitäytymään varmoihin tapauksiin. Mahdollista tulevaa tarvetta varten otettiin vainajilta talteen yksi hammas. Korkeusarvot mitattiin kallon pohjasta tai pään puuttuessa arkun pohjasta. Alimman ja ylimmän hautauksen korkeusero on 57 cm (+686 – +743).

Dokumentoituja hautoja tavattiin karkeasti noin 45 m² alueelta. Kaikkiaan alueella havaittiin 64 vainajan jääntietä. Näistä 34 aikuisia: 19 naista ja 15 miestä. Lastenhautoja oli 14. Määrittämättä jäi

16 hautausta. Lasten osuus on siis selvästi pienempi kuin alueella VIb. Kun alueiden hautatiheyttä verrataan, havaitaan, että se on tällä alueella jonkin verran pienempi, kuin alueella VIb. Yksi syy tähän on ilmeisesti alueen VII vähäisempi lastenhautojen määrä. Toinen selittävä tekijä tälle voisi löytyä siitä, että kyseessä on kirkkotarhaan myöhemmin liitetty alue, joka on ollut vähemmän aikaa käytössä kuin ainakin pääosa alueesta VIb.

Vaikka alueelta tehtyjen löytöjen määrää vähentääkin se, että arkkunauloja ei talletettu, jäi löytöjen luku varsin vähäiseksi (alanumerot 1034 – 1048). Hautauksiin liittyviä löytöjä tavattiin vain kuudesta haudasta. Kyseessä ovat lähinnä tavanomaiset pääkoristeiden ja koristekukkien jäänteet, hieman tekstiiliä ja kupari-/pronssimetallia. Haudan 34 lapsella oli tuohesta ja metallilankanauhasta tehty pääkoriste. Haudan 62 miehellä oli useita nappeja vasemman reisiluun ulkosyrjällä. Irtolöytöinä otettiin talteen yksi kolikko, lasinkappale ja muutama keramiikanpala.

Arkkuhautausten lisäksi oli jäänteitä ilmeisesti kahdesta puisesta kammiohaudasta (ks. kartan 32 puuseinämät). Näistä kaivausalueella ollut kammio oli suurelta osin rikkoutunut, eikä siitä saatu esiin kuin kartalle merkitty kulma. Profiilissa erottunut kammio jatkui kaivamattomalle alueelle. Se kaivettiin pois myöhemmän massanvaihtokaivannon yhteydessä.

Kohdassa n. 6/3 oli säilynyt runsaan metrin pituinen jakso maaton puuseinämää (diat 6580-6582). Se oli tehty alkuperäiseksi tulkitulle maanpinnalle (taso +702). Käytetyn puun koko oli noin 12 x 20 cm eli kyseessä oli ohuehkon hirren jäännös. Rakennejäänteestä jäi vaikutelma, että kyseessä ei ole kammiohaudan osa. Kyseeseen voisi tulla lähinnä aidan tai jonkin kevytrakenteisen rakennuksen jäännös. Vanhoissa kartoissa esiintyviin kirkkotarhan rajoihin se ei näytä sopivan. Kohdissa 5,70/4,50 (taso n. +725) ja 8,0/4,5 (taso n. +715) oli säilynyt hautakuoppien välissä sekoittumattomissa kohdissa pieniä jälkiä peltokerroksesta (dia 6583). Jälkimmäisessä kohdassa on säilynyt ilmeinen nautaeläimen koprolitti (näyte h).

Kivikirkon rakentamiseen liittyy noin kohdassa 7/4 ollut epämääräinen kivipanos. Kivet olivat kookkaita nostannaisia, suurimmalta halkaisijaltaan puolisen metriä. Lohkopintaiset kivet ovat samaa lajia kuin kivikirkon perustuksissa olevat. Kivipanos on kaivettu osin paikalla olleiden hautojen läpi (dia 6585). Tuolloin esiin tulleet luut oli haudattu kiveyksen vieressä olleeseen kuoppaan. Kyseessä lienee rakennustelineiden tukikiveys, jollaisia tavattiin myös Linnankadun puoleiselta yläpihalta alueelta Va.

Alue VIII - Pääportaiden kohta ja pääoven etutasanne

Kunnostustöihin kuului myös kirkon pääoven etutasanteen ja pääportaiden uusiminen. Toimenpiteet vaativat vanhan portaikon purkamisen, alueen massanvaihdon sekä uusien portaiden reunoille rakennettujen tukimuurien perustuksen. Alueen pinta-ala oli kaikkiaan noin 120 m² ja perustamissyvyys noin 1,5 metriä, tukimuureilla hieman enemmän.

Työ aloitettiin poistamalla koneella pintakerrokset ja irrottamalla vanhat porraskivet uudelleenkäyttöä varten. Porraskivien alle oli aikoinaan niitä rakennettaessa kasattu suuri määrä kookasta kiveä, osa luonnonpintaisia, osa lohkottua. Ne oli selvästikin koottu alueella olleesta kiviaineksesta portaiden perustukseksi. Kiviä oli kaikkiaan neljä autokuormallista. Vanhaa kirkkotarhaa kuvaavien karttojen perusteella kirkon ensimmäinen kellotorni on sijainnut jokseenkin nykyisen pääportaikon kaavapohjoisen puoleisen reunan paikkeilla. Portaiden alapuolisesta kivikosta ei kuitenkaan voitu erottaa sellaisia rakenteellisia yksityiskohtia, jotka olisi voitu liittää tuohon vanhimpaan tapuliin.

Aiemmin alueen eteläpuolelle tehdyn kaivannon (Alue VIb) perusteella tiedettiin, että pintakerrokset ovat rakenteetonta täyttömaata. Aiempien havaintojen perusteella tiedettiin myös, että vanha kirkko ei ole ulottunut tälle alueelle. Täyttömaata voitiinkin poistaa ripeästi lähes tavoitesyvyYTEEN saakka. Aivan tavoitesyvyyden tuntumassa tavattiin epämääräistä, satunnaisjärjestyksessä ollutta kivikeskittymää. Koneellisesti näitä nostannaisia poistettaessa hahmottui alemmaa kivistä kylmämuuratun kammiohaudan kehä, jonka yläosa oli osin tuhoutunut jo aiemman rakennusvaiheen aikana ja josta jäljellä oli vain sen alimpia kerroksia. Samasta haudasta oli tehty havaintoja jo viereistä VIb kaivantoa kaivettaessa. Se sijaitsee alueen länsiosassa jokseenkin puolimaissa kirkkotarhan ja pääoven välissä. Kammio on päällmansuuntien mukaisesti vinossa nykyiseen asemakaavaan, tosin sen länsiseinän suunta erosi tästä hieman näkyvillä olleelta osaltaan (ks. kartta 33). Syynä lienee mainittu aiempi vaurioituminen. Haudan sisäosa oli sekoittunutta täytehiesua, vastaavaa kuin muissakin tavatuissa kammiohaudoissa. Hautausyvyyttä ei kammion sisältä tavoitettu. Kovin kauas se tuskin jäi, sillä kammion pohjoispuolelta tavattiin maatuneen arkun jättämä hautakuvio. Hautausta varten kaivetun kuopan pohjoisreuna oli lävistänyt koskemattoman pohjahiesun.

Alueelta otettiin talteen vain kaksi löytöä. Näistä toinen on täytömaasta talteen poimittu fajanssisen vaalealasisen tarjoiluvadin pohjapala (alanumero 1049). Kammiohaudan ulkopuolisen hautauksen täytömaasta tavattiin punasavisen astian (padan tai paistinpannun) kädensijan pää (nro 1050), joka kuulunee tutkimuksilla tavatun keramiikan vanhimpaan osaan.

Pääoven edustan pohjoisreunaa sivusi myös alkuperäiseltä paikaltaan siirretty viemärikaivanto Va. Sitä ja pohjoisen tukimuurin perustusta kaivettaessa törmättiin suuriin luukuoppiin/kuoppaan. Lisää samanlaisia massiivisia uudelleenhautauksia tuli vastaan myös porrastasanteen kohtaa kaivettaessa etuoven portaiden edestä ja edellä kuvatun kivikammion välistä, ilmeisesti osin myös portaiden alle jatkuen. Nämä olivat kuitenkin niin syvällä, että ne voitiin jättää paikalleen. Niinpä luita jouduttiin poistamaan paikaltaan vain mainituista alueen pohjoisreunalla olleista syvemmistä kaivannoista. Kyseessä oli nykyistä kirkkoa rakennettaessa talteen otettujen ja tuolloin uudelleen haudattujen luiden keskittymät, jotka sisälsivät jäänteitä sadoista vainajista. Luiden joukosta otettiin talteen yksi arkunkahva ja tekstiilipala (alanumerot 1051 ja 1052).

Talteen otetut luut, pääasiassa suurimmat, oli laitettu kuoppaan ilman mitään järjestystä, joten vainajien määrää olisi voinut selvittää lähinnä laskemalla kallojen määrää. Sillä ei kuitenkaan katsottu tuossa tilanteessa olevan suurempaa merkitystä, vaan luut otettiin uusien rakenteiden edellyttämin osin ylös uudelleen haudattavaksi. Uudelleenhautaus suoritettiin osin välittömästi (11.7.). Uusia luukuoppia tehtiin alueen viereen kaksi. Molemmat kaivettiin koneella 2,5 – 3 metrin syvyyteen tulevasta porrastasanteesta mitaten. Uuden tukimuurin ja tulevan ilmoitustaulun pohjoispuolella oleva kuoppa tuli niin täyteen, että paikalla on jatkossa syytä välttää metrin syvyisiä kuoppia. Toinen hautaus tehtiin oviportaiden pohjoispuolelle pyörätuoliluisikan kohdalle uuden sadevesiviemäriin alapuolelle. Kohdan määräsi se, että kyseessä oli lähietäisyydellä ainoa kohta, jossa oli näkyvillä koskematon pohjamaata eli varmuudella tiedettiin, että sitä kaivettaessa ei mitään yllättävää tavattaisi. Koska kaikki alueelta ylös otetut luut eivät mahtuneet näihin kahteen kuoppaan, tehtiin myöhemmin (19.7.) kolmas vastaava hautaus tulevan jätekatoksen paikalle. Siihen haudattiin 42 säkillistä käsiteltävän alueen luita sekä sen paikalta (alue VII) ylös kaivettujen 63 vainajan jäänteet. Nykyistä kirkkoa rakennettaessa on todennäköisesti tehty useiden satojen vainajien uudelleenhautaus. Nyt haudattiin uudelleen varovaisen arvion mukaan noin puolentuhannen vainajan jäänteitä.

YHTEENVETO

Tuomiokirkon kirkkotarha sijaitsee paikalla, joka on merkittävimpiä koko kaupungin historian kannalta. Kyseessä on kaupungin ja jokisuiston välinen niemeke, jolle kaupunki aikoinaan perustettiin 1600-luvun alussa ja jolla keskeisen sijaintinsa vuoksi on ollut toimintaa jo aiemmin. Nyt tehty tutkimus voidaan nähdä jatkona niille 1980-luvulla alkaneille kaivauksille, jotka ovat kohdistuneet juuri kaupungin vanhimpaan alueeseen (NMKY:n tontin kaivaus 1986 – 1987, M. ja K. Mäki vuoti; Vanhan Kauppahotellin tontin kaivaus 1994, M. Sarkkinen; Tuomiokirkon kaivaukset 1996, A. Kehusmaa). Yhtä aikaa kirkkotarhan kaivausten kanssa kesällä 2002 tehtiin myös kirkkotarhaa ympäröivillä kaduilla viemäritöitä, joiden arkeologisen seurannan aikana tavattiin useita mielenkiintoisia jäänteitä (M. Hyttinen ja T. Oikarainen). Lisäksi aikojen saatossa on alueella tehty jonkin verran pienimuotoista seuranta yksittäisten kohteiden osalta.

Aiempien tutkimusten yhteydessä ei juurikaan ole tavattu sellaisia rakenteellisia kiinnekohtia, joiden avulla kaupungin vanhat kartat olisivat sidottavissa nykyiseen asemakaavaan. Karttavertailua on tehty lähinnä erilaisiin topografisiin piirteisiin nojautuen. Kirkkotarhan kaivausten aikana onnistuttiin tunnistamaan muutamia sellaisia yksityiskohtia, joiden avulla historiallisten karttojen sarja voidaan sekä sitoa toisiinsa että nykyiseen asemakaavaan vähintään kohtuullisella tarkkuudella. Näin ainakin kirkkotarhan välittömässä läheisyydessä. Tällaisia elementtejä ovat mm. vanhan kirkonmäen pohjoispuolisen lammen sijainti, viitteet 1650-tienoon kartta-aineistossa esiintyvän kirkkotarhan sijainnista sekä kirkkoaitan ja 1822 palaneen tapulin kivijalat, jotka ovat liitettävissä 1700-luvun karttojen tietoihin.

Merkittävimmät havainnot tehtiin 1600-luvun alussa rakennettuun puukirkkoon liittyvistä rakenteista, vaikka kirkon vanhimpia osia ei tavattukaan. Siitä huolimatta, että osa kaivausalueista kohdistui itse asiassa tuon kirkon sisäpuolelle. Ainoa selvä havainto vanhan kirkon sisäpuolisista rakenteista oli kammiohauta nykyisen kirkontornin pohjoispuolella. Sen sijaan tavattiin jälkiä 1680-luvulla rakennetusta kirkon kuoriosan jatkeesta ja 1730-luvun puolimaissa laajennetusta sakastista. Näiden perusteella kirkon sijainti voidaan osoittaa suhteellisen tarkasti. Aikansa kartanpiirtämisen periaatteista ja karttojen kopioinnista kertonee jotain se, että arkeologiset havainnot kirkosta ja sen sijainnista eivät saumattomasti ole sovellettavissa karttojen tietoihin.

Kirkkotarhan laidoilla viimeistään 1700-luvun alussa olleiden rakennusten sijainti vanhoissa kartoissa on puolestaan paremmin sopusoinnussa arkeologisten havaintojen kanssa. Linnankadun ja Kirkkokadun kulmauksessa olleen kirkkoaitan pohjoispuolella on jokseenkin tarkasti tontin nykyisen pohjoisrajan tasalla. Samoin Kajaaninkadun ja Kirkkokadun kulmaukseen 1728 rakennetun ja 1822 palaneen tapulin säilyneet rakenteet tarjoavat hyvän kiinnekohdan karttavertailuille. Kummankin

rakennuksen länsiosat tosin ovat tuhoutuneet. Ne näet sijaitsevat alueella, joka aiemmin kuului kirkkotarhaan, mutta on nykyisin Kirkkokadun suuntaisen jalkakäytävän alla. Ehjin paljastettu peruskiveys kuuluu palossa tuhoutunutta tapulia korvaamaan 1823 rakennettuun ns. tilapäiseen tapuliin, jonka länsiseinä tukeutuu edeltäjänsä itseinän perustukseen.

Koska kyse on alueesta, jota on käytetty hautausmaana runsaan puolentoista vuosisadan ajan, on selvää, että myös hautoja tuli esiin. Rakennustöiden tieltä poistettiin noin 130 yksittäistä arkku- eli multahautausta. Näiden lisäksi eri puolilta kirkkotarhaa tavattiin useita kammiohautoja. Kivikammioita tavattiin yhteensä kuusi. Näistä kolme oli samansuuntaisia vanhan puukirkon kanssa. Loput kolme kammiota sijaitsivat tontin etelärajalla nykyisen kirkon ja ruutukaavan suunnassa. Vanhan tapulin vieressä olleet kammiot muodostivat yhtenäisen kaksoiskammiorakenteen. Puisten kammioiden jäänteitä tavattiin saman verran. Myös ne olivat kahden suunnan mukaisia. Lisäksi tavattiin useita massiivisia luukuoppia, jotka ovat kivikirkon rakentamisen yhteydessä 1770-luvulla esiin tulleiden luiden uudelleenhautauksia. Näiden osalta perinteet jatkuivat.

Nykyisen kirkon ajalta olevia jäänteitä tuli niitäkin paikoin esiin. Näitä ovat mm. varhaiset sadevesiojien ja pihakiveysten katkelmat, puinen viemärikaivo sekä kirkon rakentamisen aikaisten telineiden tukikiveykset. Edelleen muutamat piirteet kertoivat kirkkotarhan alueen muotoutumisesta aikojen saatossa kesän 2002 kunnostustöitä edeltäneeseen muotoonsa. Näihin kuuluvat mm. eri-ikäiset alueen täytöt ja ruutuasemakaavaan 1600-luvun puolivälin jälkeen kirkkotarhaan liitettyjen osien muuttuminen pellostä ja joutomaasta hautausmaaksi.

Kirkkotarhaa edeltäneen varhaisen maallisen elämän merkkejä ovat mm. Kajaaninkadun reunamilta tavatut peltokerrokset. Näihin voidaan lukea myös Kirkkokadun ja Linnankadun risteyksessä sijainneen lammen rantamilta tehdyt havainnot. Mahdollisesti täältä tavattiin alueen vanhimmat kerrokset. Oman mielenkiintonsa on Linnankadun kaivannon profiilissa tummina juovina esiintyneissä vanhoissa maanpintatasoissa, joista alemmalla oululaiset astelivat viimeistään 1500 – 1600 –lukujen vaihteessa.

Leimallista alueelle oli kuitenkin niin toisiaan seuranneiden hautauksien kuin rakentamisvaiheiden seurauksena tapahtunut maa-aineksen sekoittuminen. Alueelle on sekä tuotu maata että myös viety. Niinpä pääosa löydöistä oli erilaista massatavaraa, sekalaista lasia, keramiikka ja nauloja, joiden informaatio jää vähäiseksi. Mielenkiintoisimmat löydöt liittyvät alueen varhaisimpiin maallisen elämän merkkeihin. Kristilliset haudat ovat esineettömiä. Lähinnä niistä tavattiin vaatimattomia puvunomia tai koristeita.

Erikoisena yksityiskohtana on ehkä syytä mainita tilapäisen tapulin seinustalta tavattu kivilaatan kulma, joka on kuulunut vanhan puukirkon lattiassa olleen haudan kansilaattaan. Laatta, josta kappale on murtunut on nykyään muurattuna kirkon eteisen pohjoisseinään. Paitsi että kyse on maalöytönä alueellamme erikoinen tapaus, on löytö kuvaava myös siinä mielessä, että se osoittaa, kuinka pienetkin rakenteet tai löydöt vähitellen tarkentavat kuvaa, joka meillä menneestä jo on.

Vaikka kirkkotarha koki melkoisen muutoksen rakennustöiden aikana ja vaikka suuri osa alueesta on nyt tutkittu, on syytä huomata, että alueella on edelleenkin runsaasti erilaisia jäänteitä. Jatkossa on aiheellista varautua maanalaisiin yllätyksiin jo suunnitteluvaiheessa. Nyt tehtyjen tutkimusten jälkeen tiedetään entistä paremmin, mitä milläkin alueen osalla on mahdollisesti tulevaisuudessa tehtävien töiden ja muutosten yhteydessä odotettavissa.

Tutkimuksiin jouduttiin yllättäen ja ne toteutettiin pelastuskaivauksina seuraamalla valmiita rakennussuunnitelmia, joita laadittaessa ei alueen erikoisluonnetta ja mahdollisia arkeologisia jäänteitä ollut otettu huomioon. Kuitenkin tutkimusten aikana tavattiin, talletettiin ja dokumentoitiin ajallisesti ja laadullisesti monipuolinen otos sekä kaupungin että kirkon historiaa. Mielenkiinto Kirkkokadun ja Kajaaninkadun kulmauksen tapulien ja hautakammioiden rakennusjäänteitä kohtaan osoittautui kaivausten aikana sellaiseksi, että rakennuttaja muutti näiltä osin suunnitelmiaan ja päätti säilyttää kiviperustusten jäänteet muistona aiempien kaupunkilaisten työstä ja elämästä.

Oulussa 29.5.2003

Mika Sarkkinen

Aimo Kehusmaa

